

บทที่ ๑๐

พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสิ่งแวดล้อม

๑๐.๑ ปัญหาสิ่งแวดล้อม (Environment Problems)

ก่อนที่จะได้ทำการศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อม ควรที่จะมาทำความรู้จักกับสิ่งแวดล้อม (Environment) เสียก่อน คำว่า “สิ่งแวดล้อม” หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้น¹

สิ่งแวดล้อม หมายถึง ผลรวมของสภาพทางด้านกายภาพ เคมีที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายต้องพบเห็นอยู่เสมอที่ประกอบด้วยภูมิอากาศ น้ำ แสงสว่าง ดิน พืชพรรณและชนิดของสิ่งมีชีวิตอื่น อันมีอิทธิพลต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม²

สิ่งแวดล้อม หมายถึง บรรดาสรรพสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์เรา ซึ่งอาจจะมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า สัมผัสและรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น ต้นไม้ เสื้อผ้า อาหารและยารักษาโรค เป็นต้น ซึ่งก็รวมไปถึงสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า เช่น เชื้อโรคต่าง ๆ³

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สภาพของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ซึ่งจัดเป็นสอง ส่วน คือ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม⁴

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ช่วยอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตทางตรงและทางอ้อม หรือเป็นอุปสรรคในเมื่อสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ⁵

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งทั้งหลายที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เป็นสิ่งที่มีรูปร่างและไม่มีรูปร่าง รวมไปถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นมา⁶

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา และมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นสิ่งที่มีตามธรรมชาติ และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมา อันมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสภาพแวดล้อมในลักษณะดุลยภาพ⁷

สิ่งแวดล้อม หมายถึง มนุษย์และสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นมารวมไปถึงระบบสังคมและวัฒนธรรม⁸

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ: อักษร เจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๘๓๗.

² พระมหานรงค์ศักดิ์ จิตญาโณ, เอกสารประกอบการสอนวิชา สังคมวิทยาสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๙.

³ ชำนะ พาชื่อ, จริยศาสตร์ประยุกต์, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๖.

⁴ พระเมธีธรรมภรณ์, ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

⁵ ทวี ทองสว่างและคณะ, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ: ทิพย์อักษรการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒.

⁶ สมบัติ สระอุบล, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ : โอ เอส พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

⁷ พระธรรมปิฎก, ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๗๖.

⁸ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์และคณะ, พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ, (กรุงเทพฯ:

ดังนั้น สิ่งแวดล้อม จึงหมายถึง มนุษย์และสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ หรือว่าสิ่งที่เป็นผลผลิตของมนุษย์ ซึ่งก็รวมไปถึงประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ สิ่งแวดล้อมจึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในทุกขั้นตอน หากการพัฒนาของมนุษย์ไม่ประสานหรือทำให้เกิดการสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ อุปสรรคในอันเป็นผลแห่งการกระทำของมนุษย์ก็จะเกิดตามมา ซึ่งผลคืออุปสรรคนี้ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นมาเองแทบทั้งสิ้น มนุษย์คือดุลยภาพในการกำหนดความเป็นไปของสิ่งแวดล้อมให้ เป็นไปทั้งทางเสื่อมและทางเจริญ

มนุษย์ไม่ได้อยู่ในโลกนี้อย่างโดดเดี่ยว ทุกสรรพสิ่งอาศัยธรรมชาติเป็นฐาน ต่อจากนั้นมนุษย์ก็พยายามที่จะแยกตัวออกมาจากธรรมชาติ กลายมาเป็นมนุษย์เมือง แต่แล้วก็หันกลับไปอาศัยธรรมชาติเหมือนเดิม แต่การประสานกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัวนั้น ได้เปลี่ยนไป ธรรมชาติไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ เพราะสิ่งแปลกปลอมอันเกิดมาจากการพัฒนาของมนุษย์ได้เข้ามาทำลายธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะธรรมชาติที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เช่น เครื่องยนต์ กลไก ต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถจะประสานสอดคล้องกับธรรมชาติได้ และมนุษย์ก็คิดว่า มนุษย์สามารถควบคุมธรรมชาติได้ แต่เอาเข้าจริงสิ่งที่มนุษย์กระทำขึ้นมา มนุษย์เองก็ไม่สามารถควบคุมได้ จึงเกิดเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

ถ้าจะจัดให้สิ่งที่ทำลายธรรมชาติมากที่สุด เห็นจะเป็นความเจริญทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง ความกลัว ก็เป็นสิ่งกระตุ้นให้มนุษย์มีการวางแผนป้องกันอันตรายอันเกิดมาจากธรรมชาติ เช่น นำท่วม ความแห้งแล้ง ปัจจุบันนี้ สิ่งที่เป็นผลผลิตอันเกิดมาจากความกลัวของมนุษย์กำลังจะสร้างปัญหาให้มนุษย์เอง การสร้างเขื่อนเพื่อป้องกันน้ำท่วม เพื่อสามารถนำน้ำมาใช้ประโยชน์ได้ตลอดปี เป็นการป้องกันความแห้งแล้งของฤดูกาลได้ระดับหนึ่ง ยังมีเครื่องป้องกันอันตรายจากธรรมชาติมากเท่าใด มนุษย์ก็ยิ่งมีความกลัวภัยอันเกิดมาจากผลผลิตของมนุษย์เอง (ไม่ใช่จากธรรมชาติ) มากยิ่งขึ้น หมู่บ้าน อำเภอที่อยู่ใกล้ ๆ เขื่อน ก็มีความสะดุ้งอยู่เรื่อย ๆ เมื่อถึงฤดูฝน กลัวเขื่อนจะพัง เพราะอันตรายอันเกิดมาจากเขื่อนพังร้ายแรงกว่าการที่ถูกน้ำท่วมธรรมดา

หมู่บ้านไหนอยู่ใกล้โรงงานไฟฟ้า ก็กลัวว่าสักวันหนึ่งอาจจะเกิดอันตรายจากไฟฟ้าระเบิดได้ อยู่ ใกล้ โรงงานผลิตสารเคมีอันเป็นตัวสนับสนุนให้ผลผลิตมากขึ้น ก็กลัวว่าสักวันหนึ่งสารเคมีเหล่านั้น จะรั่วไหล ทั้ง ๆ ที่ สิ่งเหล่านี้เป็นฝีมือของมนุษย์ทั้งสิ้น ดังเหตุการณ์โรงงานไฟฟ้านิวเคลียร์ที่เมืองเซอร์โนบิล ของสหภาพ โซเวียตเกิด รั่วไหลออกมา แม้สารกัมมันตภาพรังสีได้คร่าชีวิตผู้คนอย่างน้อย ๒๖ คน และบาดเจ็บอีกจำนวน มาก และที่ เมืองโกปาล ของอินเดีย บริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบร์เกิดอุบัติเหตุ ก็ได้คร่าชีวิตมนุษย์ไปมากกว่า ๒,๕๐๐ คน และบาดเจ็บอย่างน้อย ๔๐,๐๐๐ คน^๙ หรือเมื่อไม่นานมานี้กรณีโรงงานเก็บสารเคมีระเบิดที่ทำเรือคลองเตย ทำให้ ประชาชนได้รับสารเคมีทุพพลภาพมากมาย และกรณีโรงเก็บคลังแสงสรรพาวุธของกองทัพบก ระเบิดที่ อำเภอ ปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา จนทำให้มีผู้เสียชีวิตเกือบ ๒๐ คน และบาดเจ็บอีกจำนวนหนึ่ง บ้านเรือนราษฎร เสียหายเป็นจำนวนมาก

นอกจากนั้นปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่กำลังทับถมทวีคูณอยู่ทุกหัวระแหงก็คือ ปัญหาขยะล้น เมือง น้ำเน่า มีสารพิษเจือปน ต้มหรือใช้ก็ไม่ได้ ป่าชุมชนแทบทุกแห่งถูกทำเป็นที่ทิ้งเศษขยะของมนุษย์ สัตว์ ป่าก็ไม่สามารถจะทนอยู่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่สำคัญของโลกในปัจจุบัน ภาวะโลกร้อนผิดปกติเป็นปรากฏการณ์เอล นินโญ (El Nino) อันเนื่องมาจากโลกได้ถูกทำลายความสมดุลทางธรรมชาติ ทำให้การไหล ย้อนกลับของผิวน้ำทะเลที่

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๕.

^๙ อุดุลย์ ต้นประยูร, ปัญหาสังคม, (กรุงเทพฯ : พิธีพัฒนา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔๕.

อุ่น ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศอย่างมาก เช่น ทำให้เกิดความแห้งแล้งในบริเวณที่เคยมีฝนตก และเกิดน้ำท่วมในบริเวณที่เคยแห้งแล้งมาก่อน เป็นต้น

ด้านมลพิษทางอากาศก็เกิดมีมากขึ้นจนขีดจำกัด บ้านเรือนไม่มีไม้สร้างบ้าน ก็ต้องอาศัยปูนหรือกระจก ทำให้เกิดความร้อนมากยิ่งขึ้น เกิดเป็นปรากฏการณ์เรือนกระจก (Green House Effects) เพราะว่าชั้นบรรยากาศมีก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ มีเทนไนโตรเจนออกไซด์และโอโซน รวมทั้งก๊าซที่ผลิตขึ้นมาใช้ในทางอุตสาหกรรม เช่น คลอโรฟลูโอโรคาร์บอน ฟลูออโรคาร์บอน เป็นต้น เมื่อมีการสะสมมาก ๆ ทำให้การดูดกลืนและแผ่รังสีความร้อนเอาไว้ในโลกมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศหรือสภาวะโลกร้อน ซึ่งทุก ๆ หน่วยงานก็กำลังหาทางป้องกัน โลกทุกวันนี้ถึงฤดูฝนน้ำก็ท่วมอย่างไม่มีมาก่อน พอถึงฤดูร้อนก็ร้อนชนิด มนุษย์ต้องตายก็มี สิ่งเหล่านี้เกิดมาจากธรรมชาติอันเป็นผลผลิตของมนุษย์ฝ่ายเดียว

ในช่วงเที่ยงวันของฤดูร้อน ถ้าเราออกไปยืนอยู่กลางแจ้งก็จะพบว่า มีความร้อนอย่างมากจนแทบจะทนไม่ได้ ขณะเดียวกันก็เดินเข้าไปในป่าที่บึบหรือใต้ร่มเงาไม้อันร่มรื่น ก็พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมาก ที่เป็นเช่นนี้เพราะอะไร คำตอบก็คือเพราะธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมต่างกัน ที่ร้อนเพราะอยู่กลางแจ้งไม่มีที่บังแดด ส่วนที่เย็นเพราะมีร่มไม้ช่วยบังแดดให้และพืชคลายออกซิเจนออกมาจึงรู้สึกว่าย็นดี ซึ่งเปรียบเทียบให้เห็นว่า ถ้าวันใดมนุษย์ทำลายป่าไม้ ผลกระทบที่ตามมาจะมีลักษณะคล้ายกับเราออกไปยืนอยู่กลางแจ้งในฤดูร้อนนั่นเอง

ปัญหาแวดล้อมที่เกิดขึ้นต่อมนุษย์นั้น จะสังเกตเห็นว่า มนุษย์เน้นสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ชิดตัวเป็นอันดับแรก และสิ่งที่มนุษย์ให้ความสำคัญมากที่สุด คือ การแก้ปัญหาเพื่อความสบายของมนุษย์ ปัญหาที่เกิดขึ้นและกำลังแก้ไขกันนั้นส่วนมากเป็นสังคมเมือง มากกว่าสังคมชนบท อันตรายอันเกิดมาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเมืองดูเหมือนว่าจะมีมากเช่นกัน สิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อมนุษย์ดังนี้

- ทำอันตรายต่อสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ
  - ทำอันตรายต่อพืชและสัตว์น้ำ -ทำ
  - ความสกปรกให้แก่พื้นที่ต่าง ๆ
  - ทำให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน
  - ทำให้เกิดการรบกวนต่อการผลิตและบริการ
  - ทำให้เกิดการรบกวนต่อประสาทต่าง ๆ ของมนุษย์ -ทำ
- ให้เกิดทัศนยะอุจาดตา¹⁰

ปัญหาของสิ่งแวดล้อม จึงหมายถึง ปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองและมนุษย์สร้างขึ้นมาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ซึ่งเรียกว่าสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดมาจากน้ำมือของมนุษย์ทั้งหมด มนุษย์เท่านั้นคือตัวการทำลายความสมดุลทางธรรมชาติที่มีอยู่ให้สูญไป จึงเกิดปัญหาแวดล้อมด้านต่าง ๆ ตามมา ดังนี้

๑. มลพิษทางอากาศ (Air Pollution) เกิดมาจากการประกอบกิจกรรมของมนุษย์ เช่น การเผาไหม้ของเชื้อเพลิง ทำให้เกิดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ การผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมและทำให้บรรยากาศได้รับสารซัลเฟอร์ คาร์บอนมอนนอกไซด์ นอกจากนี้ยังมีสารกัมมันตภาพรังสีที่แผ่รังสีมาจากแสงอาทิตย์ สารที่ทำให้เกิดเป็นพิษในบรรยากาศ ดังนี้

คาร์บอนไดออกไซด์ เกิดจากกระบวนการหายใจของพืช มนุษย์ สัตว์ และการเผาไหม้เชื้อเพลิงที่

¹⁰ พระมหามงกุฎศักดิ์ รัฐยาโณ, สังคมวิทยาสิ่งแวดล้อม, หน้า ๘.

เกิดมาจากธรรมชาติและมนุษย์คาร์บอนมอนนอกไซด์ เกิดมาจากไอเสียรถยนต์ โรงงานอุตสาหกรรมและ แหล่งอื่น ๆ สารประกอบตะกั่ว ที่เรียกว่า เอทิล (Ethyl) ที่ผสมอยู่ในน้ำมันเบนซิน และโรงงานที่ใช้ตะกั่วเป็น วัสดุดิบ สารประกอบของไนโตรเจนไดออกไซด์ เกิดจากการเผาไหม้ของเครื่องจักรในเครื่องยนต์ สารประกอบ ของกำมะถัน เช่น ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ เกิดจากโรงงานถ่านหินและโรงงานที่ใช้น้ำมันเป็นเชื้อเพลิงฝุ่นละออง และถ้า เกิดจากการเผาไหม้ของเชื้อเพลิงทุกรูปแบบ

๒. มลพิษในน้ำ (Water Pollution) น้ำเสียหรือน้ำเป็นพิษ โดยมีก๊าซออกซิเจนในน้ำมีปริมาณ น้อยกว่าปกติ ซึ่งเกิดมาจากการฝังเศษขยะสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ น้ำโสโครกจากโรงงานอุตสาหกรรมและจากบ้านเรือน ลงสู่แม่น้ำ ลำคลอง ถ้านำมาบริโภคจะเป็นอันตรายต่อมนุษย์และสัตว์เพราะว่ามีแบคทีเรียมากเกินไป สารพิษที่ทำให้ น้ำเน่าเสียเกิดมาจากโรงงานอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ สารพิษที่เป็นผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม นับว่าเป็น อันตรายต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์มากที่สุดรองจากอากาศเพราะว่าน้ำเป็นอารยธรรมดั้งเดิมของมนุษย์ และ มนุษย์อาศัยน้ำมาแต่เดิม จะสังเกตได้จากการตั้งรกรากของมนุษย์ก็ชอบอยู่ตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ “โดยหลักภูมิ ประเทศรอบเมืองสุโขทัย ในฤดูฝนน้ำจะไหลหลากมาจากภูเขาด้านทิศตะวันตกลงสู่พื้นราบด้านทิศตะวันออก แต่ แถบชานเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ น้ำจะไหลหลากมาจากด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ โดยมีคลองธรรมชาติ ชื่อคลองแม่รำพันไหลนำทางมา...”¹¹

ดังนั้น ปัญหามลพิษทางน้ำจึงมีมากมายในปัจจุบันนี้สารเคมีต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำสรุปได้ดังนี้ สาร พรอท เกิดจากโรงงานผลิตสารเคมีต่าง ๆ เมื่อมนุษย์บริโภคเข้าไปอาจทำให้ถึงเสียชีวิตได้ สารดีดีทีผสมอยู่ ในยาฆ่า แมลง เมื่อนำไปใช้จะตกค้างอยู่ในดินและจะไหลลงสู่แม่น้ำต่อไป

สารดีเทอร์เจนที่ใช้ผสมอยู่ในผงซักฟอกทุกชนิด เมื่อเทน้ำลงในดิน สารนี้จะไม่สลายตัวเป็นอันตราย ต่อพืชและสัตว์น้ำ แต่จะมีประโยชน์ต่อการแพร่ขยายของผักตบชวา พลาสติกที่ทิ้งสะสมอยู่ในน้ำไม่สลายตัวยาก แก่การทำลาย สารตะกั่วที่โรงงานปล่อยลงในแม่น้ำ เป็นอันตรายต่อมนุษย์และสัตว์ น้ำมันที่รั่ว ไหลลงสู่ทะเลหรือ แม่น้ำ ยากต่อการกำจัดเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำทุกชนิด

๓. มลพิษในดิน (Soil Pollution) ดินได้รับสารพิษต่าง ๆ จากการกระทำของมนุษย์ด้าน เกษตรกรรม การใช้เครื่องจักร การผลิตในโรงงานต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับมลพิษทางอากาศและทางน้ำ ดังนี้

ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ที่เกษตรกรนำไปใช้และสะสมอยู่ในดินสารพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม เช่น สารปรอท สารตะกั่ว น้ำมัน ที่รั่วไหลลงสู่ดิน ซึ่งเป็นอันตรายต่อพืชและสิ่งมีชีวิตการรั่วของกัมมันตภาพรังสี อันเกิดจากโรงงานผลิตพลังงานปรมาณูทิ้งไว้ในดินหรือน้ำจะไม่สลายตัว เป็นอันตรายต่อมนุษย์และสัตว์อย่างยิ่ง ปัญหาอันเกิดจากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. ปัญหาสังคมชนบท ประเทศไทยมีประชากรส่วนมากตั้งถิ่นฐานอยู่ในชนบท ประชากร ในชนบทจึงมีอาชีพในการเกษตรเป็นหลัก เพื่อนำผลผลิตสู่คนเมืองที่เป็นผู้บริโภค ปัญหาของเกษตรกรจึงเป็น ปัญหาเกี่ยวกับดิน คือ ดินเสื่อมคุณภาพ การขาดแคลนที่ดินทำกิน ขาดการบำรุงรักษาดิน ส่วนเรื่องน้ำก็เช่นกัน การขาดแคลนน้ำบริโภคในฤดูแล้ง น้ำเสีย ทะเลเป็นพิษ ปัญหาเรื่องป่าไม้ถูกทำลาย การตัดไม้ทำลายป่า การทำไร่ เลื่อนลอย การสร้างเขื่อนชลประทาน ปัญหาเรื่องสัตว์ป่าถูกล่า การจับสัตว์น้ำอย่างผิดวิธี หรือการทำเหมืองแร่ที่ ก่อให้เกิดมลพิษมากมาย

๒. ปัญหาสังคมเมือง เมืองที่มีความสำคัญในอุตสาหกรรมย่อมมีประชาชนอาศัยกันอยู่อย่าง

¹¹ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, **น้ำบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๒๙), หน้า ๑๖๑.

หนาแน่น ปัญหาที่สำคัญได้แก่ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย อากาศเป็นพิษ การจราจร ขยะมูลฝอย ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาความร้อน เสียงเป็นพิษ เป็นต้น

๓. ปัญหาเกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมเป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อความต้องการเพิ่มขึ้น อันเนื่องมาจากการเพิ่มของประชากร ปัญหาการใช้ทรัพยากรจึงตามมา เช่น ปัญหาป่าไม้ การทำเหมืองแร่ ปัญหาพลังงาน การตั้งโรงงาน เป็นต้น

๔. ปัญหาสังคมวิทยา เกิดมาจากการเพิ่มปริมาณของประชากร และการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นหัวใจหลักของการพัฒนาประเทศ ปัญหาด้านน้ำมันแพง ค่าครองชีพสูงขึ้นแต่รายได้ลดลง ปัญหาสังคม ปัญหาครอบครัว ปัญหาวัยรุ่น ปัญหาโจรผู้ร้าย ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาการจราจรติดขัด เหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดมาจากสังคมทั้งสิ้น และสังคมและประชาชนเท่านั้นคือผู้จะต้องทำการแก้ไข¹²

๑๐.๒ สาเหตุสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม

สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ เราเรียกว่าสิ่งแวดล้อม เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์อยู่รอบ ๆ ตัวเราทั้งสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ โดยความเป็นจริงแล้วให้โทษแก่มนุษย์น้อยมากโดยธรรมชาติของมันเอง เช่น ฟ้าผ่า น้ำท่วม ไฟไหม้ แผ่นดินไหวบางอย่างที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์นั้นมีตามฤดูกาล ไม่ได้เกิดขึ้นตลอดเวลา มนุษย์หาทางป้องกันได้ ทั้งทางร่างกายและทางด้านจิตใจ โดยเฉพาะทางด้านจิตนั้น มนุษย์มีความกลัวต่อธรรมชาติที่เป็นนามธรรม เช่น ฟ้าร้องก็กลัว อันนำไปสู่การเกิดศาสนาหรือลัทธิต่างๆ มากมายก็เพื่อป้องกันตนเองจากความกลัวที่มีต่อธรรมชาติเหล่านั้นทางร่างกาย เช่น ถ้าเรารู้สึกว่าร้อน เราก็สามารถทำให้หายร้อนได้ด้วยการอาบน้ำเสีย ความร้อนก็จะหายไป การป้องกันไม่ลำบากอะไร และก็ได้ผลดีเสียด้วย ผลอันเกิดจากการป้องกันนั้น ก็ไม่เกิดมลพิษอะไรเลย บางอย่างถึงกับเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติไปในตัว เช่น ความเชื่อเรื่องผีเจ้าป่ามีเทวดาสงอยู่ต้นไม้ ห้ามคนตัดต้นไม้ เทวดา ห้ามจุดไฟเผาป่าของพวกเขา ทำให้ป่าไม้ยังคงมีอยู่ต่อไป เชื่อว่าแม่น้ำมีเจ้าแม่คงคาอยู่ มีผลต่อการสร้างความจริงและความทุกข์ยากแก่คนได้ ผู้มีความเชื่อก็จะทำการสักการะ ไม่ให้คนทำอะไรอันเป็นการล่วงเกิน .เช่น ห้ามอุจจาระปัสสาวะลงในน้ำหรือทิ้งขยะมูลฝอยลงในแม่น้ำ ธรรมชาติช่วยให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นน้อย และสัตว์ป่าและพืชต่าง ๆ ก็อาศัยมนุษย์ให้การคุ้มครองเช่นกัน เป็นการอาศัยซึ่งกันและกันอย่างนี้ ปัญหาจึงเกิดขึ้นน้อยมาก ดังคำโบราณที่ว่า “นายก็พึ่งป่า เจ้าก็พึ่งข้าว ป่าก็พึ่งเสือ เรือก็พึ่งน้ำ” หรือ “เสื่อพี เพราะป่าปก ป่ารกเพราะเสื่ออิง ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี”¹³

การที่มนุษย์มีการเป็นอยู่ในลักษณะสัมพันธ์กันกับธรรมชาตินั้น เป็นผลดีมากกว่าผลเสีย สิ่งต่าง ๆ ล้วนอยู่ภายใต้การบริหารของมนุษย์ทั้งสิ้น การบริหารธรรมชาติที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องนั้นมีอยู่ ๒ แบบคือ การเข้าไปสัมพันธ์แบบมิตร และการเข้าไปสัมพันธ์แบบศัตรู ซึ่งเราอาจจะมองเห็นว่า ถ้าอย่างนั้นมนุษย์เป็นเจ้า นายโลก ก็แสดงว่ามนุษย์เป็นใหญ่เข้าไปมีบทบาทต่อธรรมชาติมากที่สุด มนุษย์ต้องเป็นศัตรูกับธรรมชาติอย่าง แน่นนอนแท้จริงก็ถูกอยู่ในประเด็นนี้ แต่การเข้าไปทำลายป่ามากกว่าการสร้างสรรคส่งเสริมอนุรักษ์นั้น มนุษย์ มีความถนัดมากกว่า สังเกตง่าย ๆ คนเราเดินเข้าไปในป่า การตัดต้นไม้หนึ่งต้น ก็กับการปลูกต้นไม้หนึ่งต้น อะไรคือสิ่งที่มนุษย์

¹² ทวี ทองสว่างและคณะ, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, หน้า ๗๐ - ๗๑.

¹³ พระเมธีธรรมาภรณ์, ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, หน้า ๙.

ถนัดที่สุด ก็คงจะเป็นการทำลายมากกว่านั่นเอง คนคิดว่าการทำลายธรรมชาติ แสดงว่า มนุษย์เป็นผู้ชนะ เพราะสามารถควบคุมธรรมชาติได้แล้ว มองผิวเผินอาจจะใช่ แต่ความจริงมนุษย์นั่นเองที่แพ้อย่างราบคาบ ในระยะยาวผลอันนั้นเกิดขึ้นแล้วทุกแห่งในโลกนี้ โลกที่จะเอาชนะธรรมชาติ บัดนี้อะไรเกิดขึ้นกับมนุษย์ น้ำท่วมเกินเหตุ แล้งเกินขนาด ร้อนเกินขนาด เย็นเกินขนาด ผลอันเกิดมาจากการเอาชนะธรรมชาติ นั่นเอง¹⁴

จะเห็นว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ทุกวันนี้ซึ่งมีอันตรายมากทีเดียว ถ้าศึกษาถึงผลกระทบให้ถี่ถ้วน เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเกิดขึ้นมาจากน้ำมือของมนุษย์เองทั้งนั้น สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม จัดได้ดังนี้

๑. มนุษย์ กล่าวได้อย่างเต็มที่ว่า ไม่มีอะไรจะเป็นสาเหตุอันสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะมีผลกระทบอย่างร้ายแรงเกินฝีมือมนุษย์เราไปได้ ผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ล้วนมาจากการสั่งสมผลงานเอาไว้ของมนุษย์ทั้งสิ้น เมื่อไม่นานมานี้เกิดน้ำป่าไหลหลากอย่างแรง (ไม่ใช่ น้ำท่วม) ที่อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ มี ประชาชนจำนวนมากได้รับความเดือดร้อนอย่างหนักจากภาวะน้ำป่าไหลหลากลงมาจากภูเขา แบบไม่ได้ตั้งตัว ซึ่งพัดพาเอาดินภูเขา ลงมาด้วยท่วมทับบ้านเรือนราษฎร ชาวแฉ่งว่ามีประชาชนประมาณ ๔๐ คนเสียชีวิตจาก เหตุการณ์ดังกล่าว พื้นที่ การเกษตรเสียหายหนัก ราษฎรไม่มีที่อยู่อาศัยต้องไปพักตามโรงเรียนหรือวัดที่อยู่ที่สูงไฟฟ้า น้ำประปาไม่มีใช้ และเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๔๔ ที่ผ่านมานี้ เกิดน้ำป่าไหลทะลักเข้าทำลายบ้าน เรือนราษฎรเช่นเดียวกันที่บ้านน้ำก้อ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีประชาชนเสียชีวิตเกือบ ๑๐๐ คน ซึ่งเป็นโศกนาฏกรรมที่ร้ายแรง สิ่งเหล่านี้มี นักวิชาการ นักอนุรักษ์กล่าวว่า เพราะภูเขาไม่มีต้นไม้ซึ่มซับดูดน้ำเอาไว้ เมื่อฝนตกหนักเข้าจึงเกิดเหตุการณ์อันน่า สลดใจดังกล่าว

แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำพองที่จังหวัดขอนแก่น แม่น้ำท่าจีน เริ่มมีปัญหาน้ำเน่าเสียอันเกิดมาจาก โรงงานต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้ ๆ บริเวณนั้นปล่อยน้ำเสียจากโรงงานออกมา ไม่มีระบบการกำจัดน้ำอย่างถูกต้องก่อน ปล่อยลงสู่แม่น้ำอากาศในเมืองใหญ่ของประเทศเริ่มมีปัญหอากาศเป็นพิษ คนป่วยเป็นโรคทางเดินหายใจมากขึ้น ขยะล้นเมือง พาหะนำโรคต่าง ๆ มากขึ้น ปัญหาน้ำเน่าในแหล่งชุมชน สิ่งเหล่านี้ปฏิเสธไม่ได้ว่า มนุษย์ไม่ได้เป็นผู้ก่อ ขึ้นมา

มนุษย์เมื่อมีปริมาณมากขึ้น ความต้องการใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ก็มากขึ้นเป็นเงาตามตัว ไม่มีใคร ต้องการ เสียเปรียบใคร ต่างคนเมื่อต้องการมาก ความเห็นแก่ตัวก็ตามมา ไม่มีใครอยากรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตน เองกระทำ ขึ้นมา ก็มัวไปโทษคนที่มิหน้าที่ต้องสนองงานหรือรับใช้พวกเขา ขยะหน้าบ้านเหม็นหึ่งหลายวันก็ โวยวายพนักงาน เทศบาลว่าไม่เอาใจใส่ดูแล ทั้ง ๆ ที่ราษฎรก็เสียภาษีให้แล้วบ้าง ทำงานล่าช้าบ้าง จนมีบาง หน่วยงานออกมาทำการ แนะนำให้ประชาชนแยกขยะให้ถูกที่ ขยะเปียก ขยะแห้ง ของที่นำจะใช้ได้อีกก็แนะนำ ให้ทำการรีไซเคิล (Recycle) มนุษย์จึงคือผู้กระทำให้เกิดมลพิษแทบทั้งสิ้น การมัวแต่ถกเถียงกันเพื่อจะเอาชนะกันนั้นไม่ใช่ทางแก้ปัญหาคว รจะหันมาพิจารณาตนเองแล้วช่วยกันคนละมือ ออกมาแก้ปัญหาสีสิ่งแวดล้อม ช่วยกัน

ปัญหาที่เกิดขึ้นมาเนื่องมาจากมนุษย์มีความคิด ๒ อย่างคือ ประการแรก มนุษย์สร้างปัญหาขึ้นมา เพราะความไม่รู้ มีความเห็นแก่ตัว หรือความต้องการวัตถุมากเกินไป ต้องการอยู่ดีกินดีเป็นธรรมดาของการครองชีพ แต่หารู้ไม่ว่า การกระทำนั้น ๆ ผลที่ตามมาร้ายแรงกว่าที่คิด แทนที่จะมีอยู่มีกินตามเจตนารมณ์ กลับเป็นว่า สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นแก่ตนเองมากกว่าเดิม และสร้างปัญหาให้เกิดแก่ธรรมชาติอีกด้วย

¹⁴ พระธรรมปิฎก, คนไทยกับป่า, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑-๑๓.

มนุษย์กับธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้อาศัยซึ่งกันและกันมาตลอดจากกันไม่ได้ อุปกรณ์ทำนาล้วนมีไม้เป็นหลักแทบทั้งสิ้น ท้องนาสมัยก่อนเวลาไถนาจะเต็มไปด้วยมูลวัว มูลควาย หรือใบไม้ที่ทับถมกันเป็นปุ๋ยธรรมชาติอย่างดี ทำให้ข้าวงอกงาม ดินร่วนซุย ไม่เป็นอันตรายต่อมนุษย์ ซึ่งต่างจากปัจจุบันที่มนุษย์เริ่มคิดผิด เพราะต้องการใช้ความทันสมัยโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จากเทคโนโลยี ไถไม่หมดไป ไถเหล็กก็ตามมา ต่อมาก็เป็นรถไถนาในปัจจุบันนี้ ปุ๋ยก็ไม่นิยมใช้มูลวัว มูลควายกลายเป็นปุ๋ยวิทยาศาสตร์ที่ให้ผลแก่เกษตรกร เกินคาดและทันใจ แต่ระยะยาวกลับเป็นการสร้างความทุกข์อย่างมหันต์ เพราะดินเสื่อมคุณภาพแข็ง และเป็นอันตรายแก่คนและสัตว์ สังกะสีง่าย ๆ เวลาหว่านปุ๋ยวิทยาศาสตร์ลงในแปลงนาที่มีน้ำ เวลาเราไปอาบน้ำจะมีอาการผดผื่นคันตามตัว เพราะปุ๋ยวิทยาศาสตร์นั่นเอง ซึ่งต่างจากมูลวัวที่เราอาบน้ำแต่ไม่มีอาการเช่นนั้นเลย

ดังนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงเกิดมาจากความต้องการของมนุษย์ที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ เอากลไกทาง ตลาดหรือวัตถุนิยมมาเป็นเครื่องตัดสิน ความเป็นไปของธรรมชาติ ผลที่ตามมาชาวนายยังมีเครื่องอุปกรณ์การทำนาที่เป็นเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์มากเท่าใดก็ยิ่งจนลงเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นเท่านั้น เวลาไถนาไปวัว ควายถ่ายมูลลงในนา กลายเป็นปุ๋ยที่ดีเยี่ยม แต่ปัจจุบันเวลาไถนาด้วยรถไถนา น้ำมันเครื่องหยดลงในนา กลายเป็นมลพิษที่แก้ไม่ได้ น้ำเสียบริโภคน้ำไม่ได้เลย วัวควายไถนาทั้งปีไม่ต้องเสียเงินค่าซ่อมบำรุง แต่รถไถเพียงขยับนิด เดียวก็เป็นเงินไปแล้ว เสียค่าซ่อมบำรุงอยู่ตลอดเวลา

ประการที่สอง ปัญหามลพิษเกิดมาจากความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นผลสำเร็จอันเกิดมาจากการค้นคว้าของมนุษย์เรานั่นเอง จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า อาชีพทุกอาชีพล้วนมีเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีเข้าไปควบคุมทั้งการทำงานและการผลิตแทบทั้งสิ้น เช่น อาชีพทำนาก็มีรถไถนา มีรถเกี่ยวข้าว มีรถ สีข้าวอย่างครบวงจร การทำประมงก็มีเรือประมง การทำไร่ก็มีรถไถ มีรถสำหรับหว่านเมล็ดพืชแทนแรงงาน คน อาชีพทำงานกรมทางหลวงตัดหญ้าตามริมทางหลวง ก็มีรถตัดหญ้าชนิดเดินตามและแบกติดตัว อาชีพครู อาจารย์ ก็มีกระดานไวท์บอร์ด มีปากกาเคมีสำหรับเขียน มีเครื่องฉายข้ามศีรษะ มีจอฉาย มีโทรทัศน์ มีห้องแล็บ (lab Room) อาชีพทำโรงงานอาหารก็มีเครื่องจักรกลเข้าช่วยเหลือ อาชีพรับจ้างขนส่งแทนที่จะใช้ช้างม้า วัว ควาย เตี้ยวนี่มีรถขนส่งสะดวกสบาย จะพูดก็มีไมโครโฟนช่วยเหลือ ไม่สบายก็ไปหาหมอที่มีเครื่องมือทันสมัยปลอดภัย ที่ยกตัวอย่างมานี้แสดงให้เห็นถึงความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยียุคปัจจุบัน

อุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ไม่มีใครปฏิเสธว่าไม่ดี เพราะสิ่งเหล่านี้เกิดมาจากมันสมองของมนุษย์และ เจตนาในการสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อความอยู่ที่ดีขึ้นของมนุษย์ทั้งนั้น ปัญหาอยู่ที่ว่า เราจะใช้หรือบริหารสิ่งเหล่านี้ไม่ให้เกิดปัญหาแก่ตัวเราสังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างไร เพราะเดี๋ยวนี้มนุษย์ยังไม่สามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้อย่างแท้จริง ถ้ามีถึงแก๊สอยู่ที่ไหน ชาวบ้านแถวนั้นรู้สึกว่าจะไม่ปลอดภัยในชีวิต กลัวว่าสักวันหนึ่งเกิดมันระเบิดขึ้นมาจะทำอย่างไร อยู่ใกล้โรงงานผลิตสารเคมีก็กลัวสารเคมีรั่วไหล น้ำฝนก็ไม่สามารถดื่มกินได้ ความกลัวอันตรายอย่างนี้มีอยู่จริง ๆ และมนุษย์หรือคนที่ควบคุมบอกให้ประชาชนเข้าใจและหาหนทางวิธกได้

๑๐๐ เปอร์เซนต์หรือไม่

เมื่อความเจริญทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมีมากขึ้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนได้มาจากธรรมชาติทั้งนั้น จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นมาขึ้นหนึ่งได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติไปเท่าไร กว่าจะได้วัคซีนเซรุ่มป้องกันโรค สุนัขบ้าได้สำเร็จ เราทำลายสัตว์ที่นำมาทดลองไปเท่าไร กว่าจะได้ทองสักหนึ่งแท่ง เราทำลายพื้นดินไปเท่าไร กว่าจะเคลื่อนต้นไม้ใหญ่ ๆ สักต้นที่เราโค่นในป่าลึกแล้วชักลากออกมาสู่โรงเลื่อย เราทำลายต้นไม้ที่อยู่รอบ ๆ บริเวณนั้นไปเท่าไร เราจับปลาตัวใหญ่ ๆ ได้มากมาย เราทำลายปะการัง ปลาตัวเล็ก ๆ ไปเท่าไร เราทำถนนหนทางไปได้ไกล ๆ จากกรุงเทพฯ ถึงเชียงใหม่ เราทำลายพื้นดิน ต้นไม้ ภูเขา สัตว์ป่าไปเท่าไร สิ่งที่เราชื่นชมว่ามีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ทุกวันนี้ได้มาจากการทำลายแทบทั้งสิ้น

ดังที่ได้นำเสนอแล้วว่า สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ทำได้นั้น ล้วนเป็นสิ่งที่ดี มีประโยชน์อย่างมากมาย มหาศาล ไม่มีใครปฏิเสธ แต่ที่สำคัญเราจะบริหารธรรมชาติที่เหลืออยู่ และสิ่งที่เราผลิตขึ้นมาให้คงอยู่อย่าง สันติสุข มีความเป็นดุลยภาพกับธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างไร มนุษย์เท่านั้นเป็นผู้กำหนด เราทราบดีว่าบน ท้องฟ้าที่ปกคลุมโลกของเรา นอกจากจะมีดวงดาวต่าง ๆ ที่ให้ความสุขแก่เราเมื่อพบเห็นมากมายแล้ว เรายังมี ดาวปลอมที่เรียกว่า ดาวเทียม ของชาติต่าง ๆ มากมายเต็มท้องฟ้า เรามองเห็นดวงดาว กับมองเห็นดาวเทียมที่ ลอยอยู่บนท้องฟ้า ความรู้สึกจะแตกต่างกันไป ดวงดาวทำให้เรามีความสุข ดาวเทียมทำให้เรารู้สึกไม่สบายใจ เพราะกลัวว่ามันจะหล่นลงมาสักวัน ตามที่เป็นข่าวเมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๔ สถานีอวกาศของประเทศรัสเซีย ชื่อ สถานีอวกาศเมียร์ (Mirs) ตกลงสู่พื้นโลกที่มหาสมุทรแปซิฟิกตอนใต้ สร้างความตกใจกลัวแก่ชาวโลกยิ่งนักมนุษย์ชอบวิทยาศาสตร์ แต่ไม่ต้องการเห็นการทำลายล้างจากวิทยาศาสตร์ที่มนุษย์ก่อขึ้นมา

ดังนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอากาศ น้ำ ดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า แร่ธาตุ ล้วนมี มนุษย์เป็นผู้ก่อขึ้นมา ทราบดีที่มนุษย์ยังคิดว่า เราคือโลก สามารถควบคุมสรรพสิ่งได้ หลงตนเองอยู่ตลอดเวลา ไม่มีการควบคุม เอาแต่ความต้องการทางวัตถุนิยมมากเกินไปอย่างไม่รู้จักพอ ไม่สามารถจัดสรรให้มนุษย์กับธรรมชาติอยู่ด้วยกันอย่างสมดุลแล้ว ปัญหามลพิษต่าง ๆ ย่อมไม่มีวันลดลง แต่กลับจะเพิ่มทวีมากยิ่งขึ้น วิธี แก้ปัญหาทั้งภาครัฐและเอกชนต้องออกมารวมมือกันแก้ไข ไม่ใช่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบแต่ผู้เดียว เหมือนความคิดของบางคนที่ว่า กินอะไร เศษขยะที่เหลือก็ทิ้งลงบนถนนได้ เพราะมีเจ้าหน้าที่เก็บขยะทำงาน อยู่แล้ว ถ้าเราไม่มีขยะ หรือไม่ทิ้งขยะเสียบ้าง เจ้าหน้าที่อาจจะไม่มีงานทำ หรืออาจจะตงงานก็ได้ การทิ้งขยะ บนถนนเป็นการช่วยให้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นมีงานทำ ซึ่งเป็นความคิดของคนที่ไม่เข้าใจปัญหาอย่างแท้จริง

การนำเทคโนโลยีมาใช้ก็ควรให้มีจิตสำนึกที่ดีว่า ทำอย่างไรจะให้เหมาะสมกับธรรมชาติ มนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม จะได้รับประโยชน์เท่าเทียมกัน ไม่ก่อความอยุติธรรมในลักษณะที่ว่า ก่อประโยชน์ส่วนใด ส่วนหนึ่งอย่างเต็มที่ แต่กลับสร้างความฉิบหายหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งลงอย่างย่อยยับ

๑๐.๓ บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ก่อนอื่นเราต้องทราบก่อนว่า พระสงฆ์คือใคร ทำไมต้องเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์หมายถึงการทำอะไร อนุรักษ์แบบไหน ผลที่ได้จากการอนุรักษ์เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาหรือไม่ผิดกฎระเบียบของพระสงฆ์หรือไม่ อันนี้ต้องมาทำความเข้าใจกันเสียก่อน เพราะ ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทต่อเรื่องนี้มีปัญหาเกี่ยวกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน อยู่เป็นประจำ

พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติตามพระธรรมวินัย หรือหมู่สาวกของพระพุทธเจ้า¹⁵ พระสงฆ์คือสาวกของพระพุทธเจ้ามีหน้าที่ที่พระองค์ทรงมอบหมายให้กระทำการกิจที่ภิกษุพึงกระทำอย่างชัดเจนทั้งวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ดังพุทธพจน์ที่ตรัสแก่ภิกษุ ๖๐ รูป ก่อนออกไปแสดงธรรมแก่ชาวโลกและพุทธศาสนิกชนนี้ถือว่าเป็นหัวใจของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธสาวกทั้งหมด

จรถ ภิกขเว จาริก พุทฺชนทิตาย พุทฺชนสุชาย โลกานุกมฺปาย อตถาย ทิตาย สุ ชาย
เทวมนุสฺसानํ มา เอเคน เทว อคมิตถ เทเสถ ภิกขเว ธมฺมํ อาทิกฺขยาณํ มชฺเชกฺขยาณํ
ปริโยสานกฺขยาณํ สาทถํ สพฺยณชนํ เกวลปริปุณณํ ปริสุทฺธํ พรหมจริยํ ปกาเสถ สนฺติ สตฺตา
อปฺปรชฺชชชาติกา อสุสฺวนตา ธมฺมสฺส ปรีหายนฺติ ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร อหฺมปิ ภิกขเว
เยน อรุเวลาเสนาณิกโม เตนุสฺสงฺกมิ สฺสามิ ธมฺมเทสฺนายาติฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก
เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้ไปด้วยกัน ๒ รูป โดยทางเดียวกัน ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายจงแสดงธรรม งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศ พรหมจรรย์
พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทฺธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีใน จักขุน้อยมีอยู่
เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมรอบ ผู้รู้ทั่วถึงซึ่งธรรมจักมี ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังอรุ
เวลาเสนาณิกม เพื่อแสดงธรรม¹⁶

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุ ๖๐ รูป มี ๒ อย่างคือ คันถุระ และวิปัสสนาธุระ” ศึกษาพระไตรปิฎก
จนจบหรือนิกายใดนิกายหนึ่งก็ดี แล้วทำการกล่าว บอก พุทธพจน์นั้น ชื่อว่า คันถุระ ส่วนการเริ่มต้นด้วยการ
ตั้งไว้ซึ่งความสิ้นและความเสื่อมไว้ในอรรถภาพ ยังวิปัสสนาให้เจริญ ทำให้ติดต่อ ถือเอาพระอรรถเหตุผลของภิกษุผู้
มีความแคล่วคล่อง ยินดีในเสนาสนะอันสงบ ชื่อว่า วิปัสสนา¹⁷

¹⁵ พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘),
หน้า ๑๘๕.

¹⁶ ส.ส. ๑๕/๔๒๘/๑๔๒.

¹⁷ ธรรมปทฎฐกถา ปฐโม ภาค, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

พระสงฆ์จึงทำหน้าที่ ๒ อย่างคือ ทำหน้าที่เพื่อตนเอง และทำหน้าที่เพื่อสังคม หน้าที่เพื่อตนเอง นั้นเป็นการศึกษาเล่าเรียนคันถธุระและวิปัสสนาธุระ เหล่านี้เป็นหน้าที่ที่ภิกษุในพระพุทธศาสนาที่จะต้องกระทำในลักษณะจำเริญ พระสงฆ์เมื่ออาศัยชาวโลกเป็นอยู่จึงจำเป็นต้องทำหน้าที่เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ต่อชาวโลก เพื่อความสุข ความสงบแก่ชาวโลก ไม่มีหน้าที่อย่างอื่นนอกจากนี้ อนุรักษ์ หมายถึง การรักษาสິงต่าง ๆ ให้คงเดิมเท่าที่จะเป็นไปได้ อะไรก็ตามที่เป็นสิ่งที่ดี มีคุณค่าควรแก่การรักษาเอาไว้เพื่อประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ก็ควรอนุรักษ์เอาไว้ ในรูปแบบต่าง ๆ กันไป เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ หมายถึง การรักษาดินไม้เอาไว้ด้วยวิธีการต่าง ๆ มีการให้การดูแลต้นเดิมเอาไว้ ปลูกเพิ่มเติม การรักษาเกียนสมัยโบราณ ก็ต้องนำมาเก็บเอาไว้ ดูแลรักษาให้คงทนต่อไป และนำความรู้อันเกิดจากการ ศึกษาค้นคว้านั้น ๆ เผยแผ่ต่อไป เหมือนสำนวนที่นิยมพูดกันว่า “ไม่ลืมของเก่า ไม่เมาของใหม่ ” การอนุรักษ์ เน้นไปที่สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งที่ดีงามควรแก่การเก็บรักษาเท่านั้น สิ่งไหนไม่ควรส่งเสริมก็ต้องทำลายทิ้งไป หรือปล่อยให้ตามกาลเวลา ดังนั้น พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ จึงหมายถึง การที่พระสงฆ์ในพุทธศาสนามองเห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ หรือแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา เป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์สมควรจะรักษาเอาไว้เพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาก จึงมีการรักษา ส่งเสริม สนับสนุน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งการอนุรักษ์ก็มีหลายรูปแบบ ส่วนที่เป็นประโยชน์มากที่สุดและไม่ต้องลงทุนอะไรมาก ก็คือ การอนุรักษ์ป่าไม้และต้นนำลำธาร ซึ่งพระสงฆ์ไทยมี ความเกี่ยวพันอยู่กับธรรมชาติโดยตรงและโดยอ้อม

กิจของสงฆ์จึงไม่ใช่ว่าจะเน้นไปที่การปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาอย่างเดียว การทำงานก็เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรม เหมือนท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม”¹⁸ นอกจากนี้ยังมีผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายหน้าที่การงานของพระสงฆ์ในปัจจุบันให้มีความสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมอยู่เสมอ

พระสงฆ์ควรมีหน้าที่ ๔ ประการคือ การศึกษาธรรมะให้เข้าใจ แล้วนำธรรมะที่ได้ศึกษาแล้วมาปฏิบัติให้เกิดผล เมื่อสามารถทำได้ผลอันเกิดจากการปฏิบัติแล้วก็ย่อมนำหลักธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ไปช่วยพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ เช่น การเกษตร การศึกษา ด้านอาชีพ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ป่าไม้ แม่น้ำ เป็นต้น ประการสุดท้ายคือ การรับปรึกษากิจธุระต่าง ๆ ของประชาชนผู้เดือดร้อน เพราะพระสงฆ์เป็นผู้มีคุณธรรม มีความเป็นกลางมากที่สุด มีประสบการณ์มาก เมื่อประชาชนมีปัญหาด้านการดำรงชีพ ก็สามารถให้คำปรึกษาได้ ทำให้เกิดความสามัคคีระหว่างวัดและชุมชน ซึ่งเป็นผลดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไปในตัว¹⁹

งานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ตลอดถึงงานช่วยเหลือสังคมในด้านต่าง ๆ นั้น แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

---

¹⁸ พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน ภาษาธรรม, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๐ - ๑๑.

¹⁹ ข.ชา. ๒๗/๑๔๖๙/๒๓๓.

๑) การอนุรักษ์และการส่งเสริมการปลูกป่า

ป่าไม้ถือว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าของโลก ไม่ให้ประโยชน์ทุก ๆ ด้านต่อมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ชีวิตของเราไม่เคยห่างจากป่าไม้ ชีวิตของมนุษย์การได้อยู่กับธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นประเภทใดก็ตามล้วนให้ความสุข ความสงบร่มเย็นเสมอ ธรรมชาติไม่เคยขออะไรจากมนุษย์มีแต่ให้ มนุษย์ต่างหากที่มีแต่รับแต่ไม่เคยให้อะไรแก่ ธรรมชาติเท่าไรนัก การทำลายป่า มีมากกว่าการปลูกป่า การทำลายต้นไม้ใหญ่ ๆ ใช้เวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมง แต่การ จะปลูกต้นไม้ใหญ่โตเช่นเดิมต้องใช้เวลาหลายชั่วอายุคน มีพุทธพจน์บทหนึ่งที่พระองค์ทรงตรัสเพื่อให้เห็นว่า ธรรมชาติให้สิ่งที่ดี ๆ แก่มนุษย์เสมอ เป็นการกระตุ้นให้มนุษย์มองเห็นความสำคัญของป่าแม้เพียงเสี้ยวหนึ่ง โดย เป้าหมายเป็นการแสดงถึงความเป็นผู้มีคุณธรรมประจำใจของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ยสส รุกขสุตต ฉายาย นิสีเทยย สยเยย วา

น ตสฺส สาขํ ภมฺมเชยฺย มิตตทุพฺโภ ปิ ปาปกิ ๗

บุคคลนอน หรือนั่งที่ร่มเงาแห่งต้นไม้ใด ไม่พึงห้กรานกิ่งแห่งต้นไม้ นั้น

เพราะบุคคลผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนชั่วช้า²⁰

พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น ในเรื่องที่อยู่อาศัยพระองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุอยู่ตามถ้ำ โคนไม้ เงื่อมผา เรือนว่าง เป็นต้น ดังพุทธบัญญัติที่ปรากฏในนิสสัย ๔ หรือ กิจที่พระสงฆ์พึงกระทำข้อที่ ๓ “บรรพชิต อาศัยโคน ไม้เป็นเสนาสนะ เธอพึงทำอุตสาหะในสิ่งนั้นตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนลิ้น ถ้ำ”²¹ พระสงฆ์ในทุกยุคทุกสมัยจึงมีความเกี่ยวเนื่องกับป่าหรือธรรมชาติตลอดเวลา แม้ในปัจจุบันจะมี วัดอยู่ ๒ ประเภทคือ คามวาสีและอรัญวาสี หมายความว่า พระภิกษุคามวาสีเป็นอาวาสที่อยู่ภายในเมืองหรือ หมู่บ้านมีความใกล้ชิดกับประชาชนมาก ท่านจึงเน้นไปที่การศึกษาพระไตรปิฎก ส่วนอรัญวาสี เป็นอาวาสที่อยู่ป่า ภูเขาที่อยู่วัดป่าซึ่งห่างจากหมู่บ้านโดยประมาณ ๑ กิโลเมตร จึงเน้นไปที่การปฏิบัติสมถะ และวิปัสสนากรรมฐาน เป็นสำคัญ เพราะวัดป่าเป็นปัจจัยนำมาซึ่งความสงบเงียบเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรตามสมณวิสัย

เมื่อพระสงฆ์อาศัยป่าเป็นวัด ด้วยความที่พระสงฆ์เป็นผู้ที่ประกอบด้วยความเมตตาต่อสรรพ

สัตว์ และต่อสรรพสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา พระสงฆ์จึงมีความเกี่ยวพันกับธรรมชาติ อาศัยซึ่งกันและกันเพราะป่าก็คือ บ้านของพระสงฆ์ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า วัดป่าในปัจจุบันนี้หรือวัดที่อยู่ภายในตัวเมืองเป็นจำนวนมาก นิยมปลูก ต้นไม้ ทั้งไม้ยืนต้น ไม้ดอกไม้ผล ไม้ประดับ ไม้ที่เป็นพืชสมุนไพร เป็นต้น วัดจึงได้ชื่อว่าเป็นอาราม ซึ่ง แปลว่า สถานที่ยืนร่มรื่น เหมาะแก่การพักผ่อน หรือผู้ต้องการความสงบทางร่างกายและจิตใจ จะสังเกตเห็นศาลงทำยของ วัดมากมายในประเทศไทยที่มีคำว่า “ วนาราม ” ต่อท้าย เช่น วัดมหาวนาราม ที่จังหวัดอุบลราชธานี วัดปากช่อง วนาราม กิ่ง อ.โคกโพธิ์ชัย จังหวัดขอนแก่น วัดโนนอัมพวันวณาราม อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น หรือ ชื่อวัดที่เกี่ยวกับป่าไม้ เช่น วัดป่าสันติวันพันชาติ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วัดทัพป่าจิก อำเภอพยัคฆภูมิ

²⁰ วินย. ๔/๘๗/๙๖.

²¹ วินย. ๓/๑๔๙/๑๑๓.

พิสัย จังหวัดมหาสารคาม วัดป่านันทิกวัน อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

การอนุรักษ์และการส่งเสริมปลูกป่าจะต้องมีการกระทำควบคู่กันไป ซึ่งการอนุรักษ์อย่างเดียว โดยไม่สนใจการปลูกป่านั้นไม่สามารถป้องกันการทำลายป่าได้ เหตุผลที่สำคัญอันนำมาซึ่งการสร้างจิตสำนึกให้ คนไทยโดยเฉพาะพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทกันมากก็คือ การทำลายป่าเพราะความเห็นแก่ตัวของนายทุน มอง ทุกอย่าง เป็นการค้า การทำลายป่าเพื่อผลทางการค้าก็เกิดขึ้น ซึ่งการทำลายป่าเพียงพ่อค่านายทุนอย่างเดียวก็เป็นไปได้ยาก หากไม่มีคนของบ้านเมืองให้การสนับสนุนไหนเลยการทำลายป่าจะขยายวงกว้างออกไป ชาวบ้านที่ถูกจับลวนเป็น คนงานรับจ้าง ซึ่งก็กลายเป็นแพะรับบาปในที่สุด การที่คนมีอิทธิพลเข้ามาให้การสนับสนุนการตัดไม้ทำลายป่า การ ทำลายโดยอาศัยเครื่องจักรกลก็ยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น อะไรคือสาเหตุแห่งการทำลายป่าเหล่านี้ ทาง พระพุทธศาสนาเรียกว่าความโลภนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “**ยํ ลฺหุํ เตน ตฺถุญฺหุํ อติโลภํ ทิ ปาปโก ได้สิ่งใด แล้ว ควรยินดีด้วยสิ่งนั้น เพราะความโลภจัดเป็นเหตุให้เสื่อม**”²² การที่คนเราทำลายป่าไม้ก็เนื่องจากความโลภ เป็นเหตุผลักดัน การที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการอนุรักษ์ป่า ก็นำมาซึ่งความเข้าใจผิดของคนบางกลุ่มที่เสีย ผลประโยชน์ ปัญหาที่ตามมาคือทางบ้านเมืองมองว่า พระสงฆ์ควรเข้าไปอาศัยอยู่ในป่าที่เป็นป่าสงวนหรือไม่ ถ้า ไม่เข้าไปอาศัยหรือเข้าไปอาศัยปัญหาที่จะเกิดตามมามีหรือไม่ ถ้ามีปัญหาตามมาจะหาทางป้องกันและแก้ไข อย่างไร จะได้ยกตัวอย่างเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทยในการรักษาป่าไม้อันเป็นต้นน้ำลำธารและสรรพสิ่งอัน เกิดจากป่า เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัญหาระหว่างทางบ้านเมืองกับคณะสงฆ์

ยังมีบางแง่มุมที่ทั้งภาครัฐและเอกชน ยังขาดการประสานงานที่ดีในมุมมองที่มีต่อพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ ป่า บางท่านมองว่า “พระไม่มีหน้าที่รักษาป่าไม้ แท้ที่จริงพระสงฆ์มีหน้าที่รักษาผืนป่า โดยเฉพาะทั้งทางด้านวินัย และด้านจิตสำนึกของความเป็นคนไทยที่จะต้องหวงแหนธรรมชาติของประเทศชาติเอาไว้โดยเฉพาะวินัยของ พระสงฆ์นั้นมีหลายข้อที่ห้ามพระสงฆ์กระทำเพราะถือว่าเป็นการทำลายธรรมชาติ ดังนี้

*เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ที่โฆสิตาราม เมืองโกสัมพี คฤหบดีผู้เป็นอุปัฏฐาก
พระฉันนะต้องการสร้างกุฏิให้พระฉันนะ จึงให้พระฉันนะแสดงที่ให้ ตนจะได้สร้างวิหาร
ถวาย พระฉันนะจึงสั่งให้ปรับพื้นที่รอบ ๆ บริเวณนั้น สั่งให้ตัดต้นไม้ที่ชาวบ้านนับถือว่า
ศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านจึงพากันดิบดีนเป็นอันมาก²³*

*ภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้าง จึงตัดต้นไม้เองบ้าง ใช้คนอื่นตัดบ้าง มนุษย์
ทั้งหลายพากันดิบดีนเพราะเขาเชื่อว่าต้นไม้มีชีวิต (เชื่อว่าต้นไม้มีเทวดาสงอยู่) พระศาสดาจึง
ทรงลงโทษปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำการตัดหรือทำลายต้นไม้ทั้งหลาย²⁴ อันภิกษุมิใช่ผู้ อาพาธ
ไม่พึงถ่ายอุจจาระ หรือถ่ายปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะลงบนของสดเขียว ภิกษุใดอาศัยความไม่เอื้อเพื่อ มิใช่ผู้*

²² พระกับป่า : รายงานการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ระหว่างวันที่ ๒๗ - ๒๙ มิถุนายน ๒๕๔๑. ที่สำนักวัดป่าสุฤฎดาราม ต.ปริงเพล อ. สังขละบุรี จ. กาญจนบุรี. หน้า ๙๑.

²³ วินย. ๑/๕๒๑/๘๑๙.

²⁴ วินย. ๘/๗๑/๔๑.

อาพาธ ถ่ายอุจจาระก็ดี ถ่ายปัสสาวะก็ดี บ้วนเขฬะก็ดี ลงบนของสดเขียว ต้องอาบัติทุกกฏ²⁵

การที่พระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของประชาชนและสามารถอนุรักษ์ธรรมชาติเอาไว้ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ผิดพระธรรมวินัย ที่นำมาเสนอนั้น พระวินัยได้บ่งเอาไว้โดยชัดเจนว่า พระสงฆ์คือผู้ที่จะต้องทำตัวเองให้เหมาะสมกับภาวะของตนเอง มีการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ ไม่ใช่ให้ธรรมชาติปรับตัวมาหาเรา พระอาศัยป่า และป่าก็อาศัยผู้ดูแลรักษา คนได้ประโยชน์จากป่า และป่าก็ได้รับการรักษาจากคน ทุกสิ่งอาศัยกันและกันตลอดมา เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่เข้าใจกัน ซึ่งมีสาเหตุมาจากหลายประการ (ถ้ามีจิตสำนึกเห็นคุณค่าของธรรมชาติโดยจิตสำนึกแล้วปัญหาก็ย่อมไม่เกิด) แต่ที่เกิดปัญหาหว่านพระกับชาวบ้านหรือคนของทางราชการนั้น เพราะมีผลประโยชน์เข้ามีบทบาทอยู่เสมอ ขาดเสียซึ่งความโลภที่เกินพอดี ปัญหาต่าง ๆ ก็คงจะไม่รุนแรงจน มหาเถรสมาคมออกกฎระเบียบไม่ให้พระสงฆ์อยู่ในป่าสงวน แท้จริงไม่ใช่การแก้ปัญหาที่ถูกประเด็น มีนักวิชาการศาสนาท่านหนึ่งกล่าวว่า “ตามพระธรรมวินัยสอนให้พระสงฆ์อยู่ป่าและทำการอนุรักษ์ป่า แต่การที่มหาเถรสมาคมมีคำสั่งไม่ให้พระอยู่ป่านี้ ถือว่ามหาเถรสมาคมไม่ทำหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาที่พระถูกจับกุม”²⁶

มีวัดป่ามากหลายในประเทศไทยมีโครงการอนุรักษ์ป่าอย่างเต็มที่ ทั้งในรูปแบบของการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากป่า ไม่มีใครปฏิเสธว่าสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้รับความสะดวกสบายอยู่ทุกวันนี้ไม่เป็นผลมาจากป่า โดยเฉพาะปัจจัย ๔ มีอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ถ้วนเป็นผลผลิตที่ได้มาจากป่าไม้มทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาจึงมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติมาตลอด อาจจะเรียกได้ว่าเป็นศาสนาที่ก่อตัวมาจาก ความเงียบสงบอันเกิดจากธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นปัจจัยหนุนให้เกิดปัญญาแจ้งในสรรพสิ่งในโลกนี้ เราจะสังเกตเห็นว่าคนในเมืองที่เต็มไปด้วยความยุ่งยากวุ่นวาย พอถึงวันหยุดก็จะนิยมพากันออกไปเที่ยวตามชนบทตามป่าเขา แม่น้ำ ทะเล เป็นต้น นั่นก็หมายความว่ามนุษย์กับธรรมชาติเป็นสิ่งเดียวกัน มีความผูกพันตลอด เวลา การทำลายธรรมชาติก็คือการทำลายตัวมนุษย์เอง ซึ่งความจริงก็ปรากฏชัดในปัจจุบันนี้

ความเงียบสงบเป็นอีกมุมหนึ่งของชีวิตที่มนุษย์ได้จากป่าเขาลำเนาไพร โดยเฉพาะพระภิกษุในพุทธศาสนาหลายท่านที่ตีמד้ากับธรรมชาตินี้และแสดงความรู้สึกที่มีต่อธรรมชาติพรรณนาออกมาให้ปรากฏถึงประโยชน์กันเกิดมาจากการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ จะคัดมาพอเป็นแนวศึกษาดังนี้

ในที่ไม้ไกลแต่หันทวันตประเทศ มีภูเขาชื่อลัมพะกะเราสร้างอาศรมไว้อย่างดี
สร้างบรรณศาลาไว้ใกล้ภูเขานั้น อาศรมของเราไม้ไกลจากฝูงแม่น้ำอันไม่ลึกมีทำนน้ำราบเรียบเป็นที่
รื่นรมย์ใจ เกล็ดกล่นด้วยหาดทรายขาวสะอาด ที่ใกล้อาศรมของเรานั้น มีแม่น้ำไม่มีก้อนกรวด ตลิ่ง
ไม่ชัน น้ำจิตสนิท ไม่มีกลิ่นเหม็นไหลไป ทำให้อาศรมของเรารวม ฝูงจระเข้ มังกร ปลาและเต่า วาย
น้ำเล่นอยู่ในแม่น้ำไหลไป ณ ที่ใกล้อาศรมของเรา ย่อมทำอาศรมของเราให้งาม ฝูงปลาฉลาด

²⁵ วินย. ๒/๘๗๗/๗๖๒.

²⁶ วนาพิทักษ์ (นามแฝง), “พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า” เสขยธรรม, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๗ (ก.ย.-ต.ค.๒๕๓๔), หน้า ๑๑.

ปลากระบอก ปลาสวย ปลาเคี้ยว ปลาตะเพียน ปลานกกระจอก ว่ายโลดกระโดดอยู่ ย่อมทำอาศรม
ของเราให้งาม ที่สองฝูงแม่น้ำ มีหมูไม้ดอก หมูไม้ผล ห้อยย้อยอยู่ ทั้งสองฝูงย่อมทำอาศรมของเราให้
งาม ไม้มะม่วง ไม้รั้ง หมากเฒ่า และแคฝอย ไม้ยางทราย ส่งกลิ่นหอมอบอวลอยู่เป็นนิจ ดอกไม้บาน
อยู่ใกล้อาศรมของเรา ไม้จำปา ไม้อ้อยช้าง ไม้กระทุ้ม กถิน พิมาน ทูนาค และ ลำเจียกมีกลิ่นหอม
ฟุ้งไปเป็นนิจ บานสะพรั่งอยู่ใกล้อาศรมของเรา ไม้ลำตวน ต้นอโศก ดอกกุหลาบบานสะพรั่งอยู่ใกล้
อาศรมของเรา ไม้พรุ และมะกลี้นหลวง ดอกบานสะพรั่งอยู่ใกล้อาศรมของเรา การะเกด พยอมขาว
พิกุล และมะลิซ้อน มีดอกหอมอบอวล ทำอาศรมของเรา ให้งาม ไม้เจตภังคี ไม้กรรมนิการ์ ไม้ประดู่
และไม้อัญชัน มีมากมีดอกหอมฟุ้งทำให้อาศรมของเรางาม มะนาว มะงาว และแคฝอย ดอกบาน
สะพรั่งหอมตลบอบอวล ทำอาศรมของเราให้งาม ไม้ราชพฤกษ์ อัญชันเขียว ไม้กระทุ้มและพิกุลมี
มาก ดอกหอมฟุ้งไป ทำอาศรมของเราให้งาม ถั่วดำ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง และมะกรูดงอกงามด้วยน้ำหอม
ออกผลสะพรั่ง ดอกปทุมอย่างอื่นบานเบ่ง ดอกบัวชนิดอื่นก็เกิดขึ้น บัวหลวงชนิดหนึ่ง ดอกร่วงพรุ
บานอยู่ในบึงในกาลนั้น กอปทุมมีดอกตูม เหง้าบัวเลื้อยไปเสมอ กระจับเกลื่อนด้วยใบงามอยู่ในบึงใน
กาลนั้น ไม้ตาเลื้อย จงกลนี้ ไม้อุตตราและชบากลิ่นหอมตลบไป ดอกบานอยู่ในบึงในกาลนั้น ฝูงปลา
ฉลาด ปลากระบอก ปลาสวย ปลาเคี้ยว ปลาตะเพียน ปลาสังกะลา และปลารำพัน มีอยู่ในบึงในกาล
นั้น ฝูงจระเข้ ปลาฉลาม ปลาฉนาก ผีเสื้อน้ำ และงูเหลือมใหญ่ที่สุด อยู่ในบึงนั้นในกาลนั้น ฝูงนก
คับแค้นกเป็ดน้ำ นกจากพราว (ห่าน) นกกาน้ำ นกกุเหว่า และสาธิตาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ใกล้สระนั้น
ฝูงนกแก้ว ไก่ป่า ฝูงนกกะลิงป่า นกต้อยตืด นกแขกเต้า ย่อมอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ใกล้สระนั้น ฝูงหงส์
นกกระเรียน นกยูง นกแขกเต้า ไก่วง นกค้อนหอย และนกออก ย่อมอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ใกล้สระนั้น
ฝูงนกแสก ไก่ภูสีสา นกเขา เขี่ยวมีมาก และฝูงนกกาน้ำ ย่อมอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ใกล้สระนั้น ฝูง
เนื้อฟาน กวาง หมู หม่าป่า หม่าจิ้งจอกมีอยู่มาก ละมั่ง และเนื้อทราย ย่อมอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ใกล้
สระนั้น ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี หม่าในกับเสือดาว โขลงช้าง แยกเป็นสามพวก อาศัยเลี้ยง
ชีวิตอยู่ใกล้สระนั้น เหล่ากนิรี วานรและแม่คนทำการงานในป่า หม่าไล่เนื้อ และนายพราน ก็อาศัย
เลี้ยงชีวิตอยู่ใกล้สระนั้น ต้นมะพลับ มะหาด มะขางหมากเฒ่า เผล็ดผลทุกฤดูกาลอยู่ ณ ที่ใกล้อาศรม
ของเรา ต้นคำ ต้นสนกระทุ้มสะพรั่งด้วยผล รสหวาน เผล็ดผลทุกฤดูกาลอยู่ ณ ที่ใกล้อาศรมของเรา ต้น
สมอ มะขามป้อม ต้นหว่า สมอพิเภก กระเบา ไม้รักฟ้า และมะตูม เผล็ดผลเป็นนิตย์ เผือกเขา มัน
อ้อย ต้นนมแมว มันนกกะเบง และคัตมอน มีอยู่มากมายใกล้อาศรมของเรา ณ ที่ใกล้อาศรมของเรา
นั้น มีสระที่ขุดไว้อย่างดี มีน้ำในเย็นจิตสนิท มีทำนน้ำราบเรียบ เป็นที่รื่นรมย์ใจ ดาดาชด้วยบัวหลวง
อุบลและบัวขาว เกล็ดนกลาดด้วยบัวชม บัวเผื่อน กลิ่นหอมตลบไปในกาลนั้น เราเป็นดาบสชื่อสุริย

เป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร มีปกติเฟื่องบาน ยินดีในมานทุกเมื่อ บรรลุถึงภิญญา ๕ และพละ ๕ อยู่ในอาศรมที่สร้างเรียบร้อย น่ารื่นรมย์ ในป่าอันบริบูรณ์ด้วยไม้ใบ ไม้ดอก และ ไม้ผล ทุกสิ่งอย่างนี้²⁷

ภูเขากว้างใหญ่ มีน้ำใสสะอาด เกือบกล่นไปด้วยลิงและค่าง ดาษเดินไปด้วยน้ำ และสาหร่าย ย่อมทำใจของเราให้รื่นรมย์²⁸

นางนกยูงทั้งหลายมีขนเขียว ขนทองงาม หงอนงาม พวกมันรำร้องอยู่ในป่าการวี นางนกยูงเหล่านั้นพากันรำร้องในเวลามีลมหนาวเจือด้วยฝน ย่อมปลุกบุคคผลผู้เจริญมานซึ่งหลับอยู่ให้ตื่น²⁹

นกยูงทั้งหลายมีหงอนงาม ปีกก็งาม สร้อยคอเขียวงาม ปากก็งามมีเสียงไพเราะ ส่ง เสียงรำร้องรื่นรมย์ใจ อนึ่ง แผ่นดินใหญ่นี้มีหญ้าเขียวชุ่ม ดงงาม มีน้ำเอิบอาบทั่วไป ท้องฟ้าก็ มีเวลาทอแสงงาม ท่านก็มีใจเบิกบานควรแก่การงาน จงเฟื่องบานที่พระโยคาวจร ผู้มีใจดีเจริญแล้ว มีความบากบั่นในพระพุทธศาสนาเป็นอันดี จงบรรลุธรรมอันสูงสุด อันเป็นธรรมชาวผดผ่อง ละเอียด เห็นได้ยาก เป็นธรรมไม่จุติแปรผัน“³⁰

ท่านผู้ไปสู่เรือนคือทั้งที่เฝ้าภูเขาสวยงามตามธรรมชาติ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งสัตว์ป่า คือ หมูและกวาง และในป่าที่ฝนตกใหม่ๆ จักได้ความรื่นรมย์ใจ ณ ที่นั้นฝูงนกยูงมีขนที่คือเขียวมีหงอนและปีกงาม ลำแพนหางมีแววจิตรนัย ส่งสำเนียงก้องกังวาลไพเราะจับใจ จักยัง ท่านผู้บำเพ็ญมานอยู่ในป่าให้รำเริงได้เมื่อฝนตก หย้างอกยาวประมาณ ๔ นิ้ว ท้องฟ้างามแจ่มใส ไม่มีเมฆปกคลุม เมื่อท่านทำตนให้เสมอด้วยไม้แล้ว นอนอยู่เหนือหญ้า ระหว่างภูเขานั้น จะรู้สึกอ่อนนุ่มดังสำลี³¹

แต่ก่อนเราอยู่ในป่า โคนไม้ ภูเขา หรือในถ้ำต่างๆ แห่ง มีใจหวาดเสียวอยู่เป็นนิตย เราผู้อันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้วไม่ไปในบ่วงมาร จะยืนเดินนั่งนอนก็เป็นสุข³²

แต่ก่อน ข้าพระองค์มีหมู่ทหารถือดาบรักษาบ้น้อมและกำแพง ที่ล้อมรอบซึ่งอาจมองเห็นได้ไกล และที่ชุมนุมประตูพระนครอย่างแน่นหนา ก็ยังมีความหวาดเสียวอยู่เป็นนิตย บัดนี้ข้าพระองค์ผู้มีชื่อว่าภททิยะ เป็นโอรสของพระนางกาลิโคธาเป็นผู้เจริญ ไม่มีความสะดุ้งหวาดเสียว ละความขลาดกลัวภัยได้แล้ว

27 ข.อ. ๓๒/๓/๑๒.

28 ข.เถร. ๒๖/๒๕๐/๒๒๔.

29 ข.เถร. ๒๖/๑๕๙/๒๐๓.

30 ข.เถร. ๒๖/๓๐๓/๒๔๑.

31 ข.เถร. ๒๖/๓๙๙/๓๔๒.

32 ข.เถร. ๒๖/๓๙๒/๓๑๔.

มาหยั่งลงสู่ป่าเฟื่องมาอยู่ ข้าพระองค์ทั้งนั่งอยู่ในศิลาชั้น์ เจริญสติปัญญา ได้บรรลุถึงความสิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้งปวง โดยลำดับ³³

อังกิลาซึ่งมีน้ำใส ประกอบด้วยหมู่ชะนีและค่างดารดาชไปด้วยสาหร่าย ย่อมยังอาตมาให้อินดี การที่อาตมาอยู่ในเสนาสนะป่า คือ ซอกเขาและถ้ำอันเป็นที่สงัด เป็นที่ล่องเสพอาศัยแห่งมวลมฤค ย่อมทำให้อาตมาอินดี อาตมาไม่เคยรู้สึกถึงความดำริอันไม่ประเสริฐ ประกอบด้วยโทษเลยว่า ขอลสัตว์เหล่านี้จึงถูกเบียดเบียน จงถูกฆ่า จงได้รับทุกข์ อาตมาได้ทำ ความคุ้นเคยกับพระศาสดาแล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อาตมาทำเสร็จแล้ว อาตมาปลงภาระอันหนักลงแล้ว ถอนต้นมหาเครื่องนำไปสู่ภพแล้ว บรรลุถึงประโยชน์ที่กุลบุตรออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วยศรัทธาต้องการแล้ว³⁴

ในสมัยเมื่อพระพุทธเจ้า เพิ่งออกแสวงหาโมกขธรรมใหม่ ๆ ก็มีดำริที่จะออกจากภพชาติอันเป็นวัฏฏสงสารก็อาศัยธรรมชาติเป็นเครื่องโน้มน้าวใจให้มองเห็นธรรมชาติคือส่วนหนึ่งของการขัดเกลาจิตใจให้สงบได้ และธรรมชาติเหล่านั้นคือ อุกายอย่างหนึ่งในการสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งพระองค์ได้ทรงตรัสเล่าถึงตอนอยู่ในป่าให้พราหมณ์ชื่อ ชานุสโสณีพราหมณ์เอาไว้ว่า

ดูกรพราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า ไฉนหนอเราพึงอยู่ในราตรีที่รู้กันที่กำหนดกันว่า ที่ลีสี่ ที่ลีสห้า และที่แปดแห่งปักข์เห็นปานนั้น พึงอยู่ในเสนาสนะ คือ อารามเจดีย วนเจดีย รุกขเจดีย อันน่าสะพรึงกลัว น่าขนพองสยองเกล้าเห็นปานนั้น ถ้ากระไรเราพึงเห็นความกลัวและความขลาดนั้นดังนี้ ดูกรพราหมณ์ โดยสมัยอื่น เรานั้นอยู่ในราตรีที่รู้กัน ที่กำหนดกันว่าที่ลีสี่ ที่ลีสห้า และที่แปดแห่งปักข์เห็นปานนั้น อยู่ในเสนาสนะ คืออารามเจดีย วนเจดีย รุกข เจดียอันน่าสะพรึงกลัว น่าขนพองสยองเกล้า เห็นปานนั้น ดูกรพราหมณ์ก็เมื่อเราอยู่ในเสนาสนะ นั้น เนื้อมาก็ดี นกยูงทำไม้ให้ตกลงมาก็ดี หรือว่าลมพัดไปไม้ให้ตกลงมาก็ดี ดูกรพราหมณ์เรานั้นได้มีความดำริอย่างนี้ว่า ความกลัวและความขลาดนั้น มันมาเป็นแน่ เรานั้นได้มีความดำริว่า อย่างไรก็ตาม เราจึงเป็นผู้หวังภัยอยู่โดยแท้³⁵

การเปล่งอุทานออกมาจากความรู้สึกเช่นนี้เพราะอาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัยหนุนให้ท่านได้บรรลุธรรม ความสงบเยือกจากธรรมชาติย่อมมีแก่บุคคลผู้เห็นคุณค่าของธรรมชาติเสมอ ดังนั้นพระสงฆ์ในพุทธศาสนาจึงไม่เคยห่างว่างเว้นจากการคลุกคลีกับธรรมชาติในการสร้างสรรค์ส่งเสริมเลย และได้กล่าวเอาไว้แล้วว่าธรรมชาติของมนุษย์อยู่ป่ามาก่อน ก่อนที่จะทำการแยกตัวออกมา แต่ถึงกระนั้นก็ตาม มนุษย์ก็ยังคงผูกพันอยู่เสมอ จะสังเกตเห็นว่าทุกบ้านทุกหลังคาเรือนจะมีการปลูกต้นไม้ชานานาชนิดเสมอ ไม่มีใครปฏิเสธสิ่งนี้ได้ เป็น

³³ ขุ.เถร. ๒๖/๓๙๑/๓๑๓.

³⁴ ขุ.เถร. ๒๖/๓๗๗/๒๘๖.

³⁵ ม.มู. ๑๒/๔๕/๓๕.

การแสดงให้เห็นว่า แม้แต่มนุษย์คนธรรมดาสามัญยังมีความผูกพันขนาดนี้ แล้วพระสงฆ์จะมีความผูกพันกับ
ธรรมชาติขนาดไหน

แต่ที่เป็นปัญหาเพราะพระสงฆ์ส่วนมากต้องการธรรมชาติเอาไว้ เพื่อประโยชน์ในระยะยาว ไม่หวังจะ
มุ่งที่ตนเอง แต่มนุษย์ที่มีความโลภเกินขอบเขตมีความรักธรรมชาติเช่นกัน แต่เข้าไปยุ่งเกี่ยวผูกพันกับ
ธรรมชาติแบบผิด ๆ โดยมองเห็นคุณค่าอันเกิดจากธรรมชาตินั้นเป็นธุรกิจที่จะเอาสถานเดียว ปัญหาจึงเกิด
ตามมาดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน แนวทางอย่างหนึ่งที่ต้องได้รับการแก้ไขก็คือ ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายพุทธจักรหรือ
อาณาจักรก็ดี ต้องทำความเข้าใจ ศึกษาถึงกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติดังถูกต้องตามความเป็นจริง และทุกคน
เล็งเห็นประโยชน์อันเกิดมาจากธรรมชาติ พยายามใช้สอยอย่างประหยัดและให้คุ้มค่าที่สุด ดังที่ปรากฏอยู่ใน
ปัจจุบันมีการปลูกป่าเพื่อเศรษฐกิจไม่ต้องพึ่งพาไม้จากป่าอีกต่อไป หรือนำความเจริญทางวิทยาศาสตร์มาผลิต
สิ่งใหม่ ๆ ที่สามารถทดแทนไม้ได้ เช่น พลาสติก ที่นำมาใช้แทนไม้ในการสร้างบ้าน เป็นต้น

นอกจากนั้นภิกษุผู้ไปอาศัยอยู่ป่าก็มีเป้าหมายต่างกันไปพระพุทธเจ้าตรัสว่า พระภิกษุผู้ไปอยู่ป่า มี ๕
ประเภท คือ

พระอุบาลี : ภิกษุผู้ถืออยู่ป่ามีเท่าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า?

พระพุทธเจ้า : ดูกรอุบาลีภิกษุผู้ถืออยู่ป่านี้มี ๕ จำพวก. ๕ จำพวก อะไรบ้าง?

๑. เพราะเป็นผู้เขลา งามาย จึงถืออยู่ป่า

๒. เป็นผู้มีความปรารถนาลามก อันความปรารถนาครอบงำ จึงถืออยู่ป่า

๓. เพราะวิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน จึงถืออยู่ป่า

๔. เพราะเข้าใจว่า พระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า สรรเสริญ จึงถืออยู่ป่า

๕. เพราะอาศัยความมกน้อย สันโดษ ชัดเกลา ความเจียมบงัด และเพราะอาศัย

ความเห็นแห่งการอยู่ป่ามีประโยชน์ด้วยความปฏิบัติงามนี้จึงถืออยู่ป่า³⁶

ดังนั้น วิธีการแห่งการอนุรักษ์ป่าไม้ สามารถสรุปได้เป็น ๔ ประการ คือ

๑. อนุรักษ์ป่าแบบพอค้ำ หมายความว่า เป็นการอนุรักษ์เชิงธุรกิจ มีการทำลายและในขณะเดียวกันก็มีการปลูกเสริมขึ้นมา พืชหรือต้นไม้ที่เสริมนั้นส่วนมากปลูกหวังผลทางการค้าเท่านั้น

๒. อนุรักษ์แบบนักวิทยาศาสตร์ หมายความว่า เป็นการอนุรักษ์เพื่อประโยชน์ทางการแพทย์
หรือ การควบคุมธรรมชาติบางอย่าง รักษาเพื่อประโยชน์ทางการทดลอง

๓. อนุรักษ์แบบเกษตรกร หมายความว่า เป็นการอนุรักษ์แบบหวงแหนไม่ต้องการให้ใครมาทำลาย แต่
ขณะเดียวกันตนเองก็ใช้ประโยชน์จากสิ่งนั้นอยู่ตลอดเวลา

๔. อนุรักษ์แบบพระสงฆ์ หมายความว่า เป็นการอนุรักษ์ที่เข้าใจธรรมชาติว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เพราะ
ธรรมชาติให้ความวิเวกทั้งกายวิเวก จิตวิเวก และอุปธิวิเวก

³⁶ วินย. ๘/๑๑๙๑/๕๓๕.

๑๐.๔ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นให้เห็นว่าทุกสรรพสิ่งในโลกนี้อาศัยซึ่งกันและกันอยู่ เป็นไปในลักษณะของเหตุและผล หมายความว่า เมื่อมีเหตุก็ต้องมีผลตามมา พุทธศาสนาเชื่อว่าไม่มีสิ่งใดคงทนถาวรอยู่ได้ตลอดไป มีเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปในที่สุด ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา หรือกฎอหิปปัจจยตา หรือ กฎปฏิจจสมุปบาท สิ่งนี้มีเพราะสิ่งนั้นเป็นปัจจัย ดังคาถาที่ว่า

เย ธมฺมา เหตุปภวา   เตสํ เหตุ ตถาคโต

เตสฺยจ โย นิโรโธ   เอวํวาทิ มหาสมโณ ฯ

ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะเจ้ามีปกติตรัสอย่างนี้^๗

พระพุทธเจ้าและป่า

พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงใช้เวลาส่วนมากอยู่กับธรรมชาติเสมอ ถ้าจะนับแต่เริ่มต้นก็ตั้งแต่วันที่พระองค์ประสูติที่สวนลุมพินีวันก็เป็นสวนป่า ตรัสรู้ที่อุรุเวลาเสนานิคมใต้ต้นอัสสัตถพฤกษ์ ตอนปรินิพพานก็เสด็จดับขันธปรินิพพานที่ใต้ต้นสาละเมืองกุสินาราทรงแสดงปฐมเทศนาที่ทรงแสดงที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ที่ทรงแสดงที่วัดเวฬุวันมหาวิหาร ซึ่งเป็นสวนไผ่ของพระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น

แม้แต่ในด้านการทรงอนุญาตให้มีการรับวัดและการสร้างวัดก็ทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับวัดได้ โดยพระองค์ทรงแนะนำให้เป็นวัดที่มีสัปปายะในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นความอภัยริยะอย่างหนึ่ง ซึ่งถ้าจัดเข้าใน อนาคตังสญาณ คือ เป็นญาณที่ยังรู้อนาคตกาล สามารถที่ยังผลที่เกิดตามมาได้ ในที่นี้หมายถึง พระองค์ทรงเห็นการณ์ไกลที่ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สร้างวัดให้อยู่ห่างไกลจากชุมชน ๖ กิโลเมตร (๓,๐๐๐ ชั่วคันทน์ หรือ ๑๕๐ เส้น) เพราะปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่า วัดอยู่ติดกับชุมชนหรือบ้านจนเกินไป ทำให้ไม่สะดวกในการปฏิบัติสมณธรรม หรือไม่เป็นที่สัปปายะนั้นเอง การสร้างวัดให้อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านนี้ ก็เท่ากับเป็นการอนุญาตให้พระสงฆ์อาศัยป่าเป็นหลัก เพื่อการปฏิบัติสมณธรรมดังกล่าว

วัดในอดีตจะปรากฏว่าเป็นวัดป่าเป็นส่วนมากอาจจะเป็นเพราะป่ายังอุดมสมบูรณ์อยู่ก็ตามที แต่ปัจจุบันก็ยังเป็นวัดป่าตามสมัยพุทธกาลอยู่ก็มากมาย เป็นวัดที่อาศัยป่าและมีป่าไม้เป็นที่รื่นรมย์แก่พระสงฆ์และประชาชนผู้ต้องการความสงบ เช่น วัดเขตนันทมหาวิหารหรือสวนมะม่วงของเจ้าเขต ที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย สวนมะม่วงของนายจันทะเมืองปาวา วัดเวฬุวันของพระเจ้าพิมพิสารเมืองราชคฤห์ เขาคิชฌกูฏเมืองราชคฤห์ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี เป็นต้น

พระพุทธองค์จะทรงเสด็จโดยอาศัยวัดป่าหรือป่าเป็นส่วนมาก แม้แต่ทางด้านวินัยก็มีการบัญญัติวินัยให้ภิกษุสงฆ์ละเว้นการทำมาค้าขายและวรรณะชาติ เช่น ไม่ให้ภิกษุตัดไม้ หรือตัดป่า พรากของเขี้ยว เป็นต้น แม้ว่าพระพุทธองค์จะไม่ทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ปลูกป่าหรือปลูกต้นไม้ก็ตาม ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้น การปลูกต้นไม้ไม่มีความจำเป็น เพียงแต่การดูแลรักษาไม่ทำลายก็เป็นการอนุรักษ์ป่าไม้แล้ว แต่ในปัจจุบันนี้สภาพทางธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป พระสงฆ์จึงต้องลงมาดำเนินการปลูกป่าและอนุรักษ์ป่าไม้ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เพื่อรักษาความเป็นธรรมชาติให้เกิดความสมดุลในลักษณะพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ความที่พระองค์ทรงเห็น

ว่าธรรมชาติให้ประโยชน์ต่อมนุษย์มากที่สุด เมื่อเทียบกับโทษที่ได้รับจากธรรมชาติ น้ำท่วม ก็มีในฤดูกาล ฟ้าผ่า ฟ้าร้อง ก็มีแต่ในเฉพาะในฤดูกาล หน้าแล้งก็มีเฉพาะในฤดูกาลเช่นกัน แต่มนุษย์ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่หากมนุษย์ได้สูญเสียธรรมชาติไป ไม่ว่าจะป็นป่าไม้ แม่น้ำ อากาศ แร่ธาตุต่าง ๆ ผลกระทบที่ตกแก่มนุขย์นั้นร้ายแรงกว่าน้ำท่วมหลายสิบเท่า และมีความยาวนานกว่าน้ำท่วม หรือแห้งแล้งมนุษย์ก็สามารถปรับตัวเองให้อยู่รอดได้ แต่ถ้าไม่มีธรรมชาติหลงเหลือไว้มนุษย์จะดำรงชีวิตกันอย่างไร

พระพุทธเจ้าทรงเห็นประโยชน์จากธรรมชาติ นับตั้งแต่พระองค์เข้าร่วมพิธีแรกนาขวัญกับพระราชบิดา พระองค์เป็นพระกุมารมองเห็นต้นไม้หว่าใหญ่มีร่มเงาน่ารื่นเริง น่ายินดียิ่ง จึงเสด็จเข้าไปนั่งคุ้บัลลังก์กำหนดฝึกสติจนได้คุณธรรมชั้นสูงในระดับหนึ่ง

ดูกรอัคริเวสสนะ เราจึงมีความดำริว่า เราจำได้อยู่ เมื่อคราวงานของท้าวสักกาธิบตี ซึ่งเป็นพระบิดา เรานั่งอยู่ใต้ร่มต้นหว่าอันเย็น ได้ส่งตจากกามทั้งหลาย ส่งตจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่³⁸

หลังจากพระองค์ออกบวช ก็ได้ตรัสรู้ธรรมที่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา หลังจากนั้นก็พิจารณาธรรมอยู่ใต้ต้นโพธิ์ ต้นมุจลินท์ ต้นไทร และต้นราชายตนะ ทรงพิจารณาธรรมและเปรียบมนุษย์เหมือนดอกบัวสี่เหล่า จากนั้นเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน โปรดภัททวัคคีย์ที่ไร่ฝ้าย หลังจากพระเจ้าพิมพิสารศรัทธาในพุทธศาสนาที่ถวายสวนไผ่เป็นวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา ช่วงที่พระสงฆ์แตกความสามัคคีที่เมืองโกสัมพินัน พระองค์ก็ทรงปลีกวิเวกไปจำพรรษาที่ป่าปาลิไลยก์ ประทับที่สวนป่ารักขิต ความสงบวิเวกอันเกิดจากการปลีกตนเองออกจากสังคมโดยอาศัยป่าเป็นเครื่องสร้างความวิเวก พระองค์ได้อุทานในช่วงนั้นว่า

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบความสังัดกายของพระองค์ และทรงทราบความปริวิตกแห่งใจของพระยาช่างนั้นด้วยพระหฤทัยแล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่าจิตของ พระยาช่างผู้มีงาเช่นกับงอนรณนี้ ย่อมสมกับจิตที่ประเสริฐของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เพราะพระพุทธเจ้าพระองค์เดียว ทรงยินดีอยู่ในป่า³⁹

ในที่สุดพระองค์ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานที่ต้นต้นสาละทั้งคู่เมืองกุสินารา จะเห็นได้ว่าตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงคลุกคลีอยู่กับป่ามาตลอด ทรงเตือนภิกษุให้เห็นถึงคุณค่าของป่าและธรรมชาติทั้งหลาย ให้ภิกษุรู้จักประโยชน์จากป่าในลักษณะอาศัยซึ่งกันและกัน

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์น้ำ

ในบรรดาทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาเองโดยธรรมชาตินั้น นอกจากจะเป็นอากาศ พืชพันธุ์ธัญญาหารตลอดถึงแร่ธาตุต่าง ๆ แล้ว น้ำคือธรรมชาติชนิดหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างสูงสุดสำหรับมนุษย์และสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ บนพื้นโลกก็มีน้ำอยู่ ๓ ใน ๔ ของโลก ในร่างกายมนุษย์ก็มีน้ำมากกว่าสิ่งอื่น ๆ น้ำเป็นตัวเชื่อมให้สรรพสิ่งผสมกันได้ จับตัวแข็ง น้ำจึงเป็นตัวประสานที่ดีที่สุด จนมีคำพูดเสมอ ๆ ว่า คนที่ดีคือคนที่มีน้ำใจ และน้ำใจก็คือความดีนั่นเอง แม้กระทั่งคำโบราณทางภาคอีสานที่กล่าวว่า “เรือนสาม น้ำสี่” น้ำสี่ หมายถึง น้ำใจ, น้ำคำ, น้ำกินและน้ำใช้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของผู้หญิง ก็ใช้น้ำเป็นเครื่องเปรียบเทียบ นอกจากนั้น ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ว่า “ทรัพย์ในดิน สินในน้ำ” จะเห็นว่า น้ำเป็นทั้งศัพท์ที่นำมาเปรียบเทียบและความจริง

³⁸ ม.ม. ๑๒/๔๒๕/๔๐๒.

³⁹ ข.อุ. ๒๕/๙๙/๑๑๒.

ของธรรมชาติที่ให้ประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างยิ่ง น้ำจึงมีประโยชน์ต่อมนุษย์ดังนี้

- ๑) เพื่อการดำรงชีวิต ได้แก่ น้ำดื่ม เพื่อการชำระล้าง เพื่อการหุงต้ม ฯลฯ
- ๒) เพื่อการอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม มนุษย์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้น้ำในการเกษตร อุตสาหกรรม การใช้น้ำเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า
- ๓) เพื่อการคมนาคม โดยทางแม่น้ำลำคลอง และมหาสมุทรเป็นเส้นทางในการเดินเรือตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน น้ำจึงผลกระทบต่อมนุษย์อยู่ ๒ ทางด้วยกัน คือ

๑) ในด้านปริมาณ การเกิดผลกระทบต่อมนุษย์ในเรื่องนี้ไม่ว่าจะน้ำมากเกินไปหรือน้ำน้อยเกินไป ถ้าน้ำน้อยก็มีผลกระทบทางการเกษตร ด้านอุตสาหกรรม และการประมง ในทางตรงกันข้ามหากว่ามีน้ำมากเกินไป ก็จะมีผลกระทบต่อด้านการเกษตร ด้านพืชและสัตว์ อันเนื่องมาจากน้ำท่วม

๒) ในด้านคุณภาพ การเกิดมลพิษทางน้ำอันเป็นผลงานของมนุษย์เอง เช่น โรงงานอุตสาหกรรม ปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำ ซึ่งเป็นอันตรายในวงกว้างต่อมนุษย์ พืชและสัตว์น้ำทุกชนิด ตลอดถึงคุณภาพของดินด้วย⁴⁰

น้ำจึงเป็นธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างจำเป็น ในพุทธศาสนาพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญต่อเรื่องน้ำไม่ต่างไปจากธรรมชาติอื่น ๆ ซึ่งในอดีตแนวความคิดในเรื่องของน้ำที่เชื่อว่าเป็นส่วนก่อให้เกิดสรรพสิ่งในโลกนี้ (แม้ในปัจจุบันแนวคิดนี้ก็ได้รับการยืนยันว่า สิ่งมีชีวิตแรกบนโลก เกิดมาจากสัตว์ เซลล์ เดียวที่มาจากน้ำ - ผู้เขียน)

อะไรหนอเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย อะไรหนอเป็นสหายอย่างยิ่งในโลกนี้ เหล่า

สัตว์มีชีวิตที่อาศัยแผ่นดิน อาศัยอะไรหนอเลี้ยงชีพ ๆ บุตรเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย ภรรยาเป็นสหายอย่างยิ่ง เหล่าสัตว์มีชีวิตที่อาศัยแผ่นดิน อาศัยฝนเลี้ยงชีพอยู่⁴¹

น้ำฝน ในความหมายลึก ๆ อาจจะมีแนวคิดถึงว่า น้ำฝนหรือน้ำมีเทพเจ้าประจำอยู่ เทพเจ้าแห่งฝน คือพระพิรุณ ซึ่งเป็นความเชื่อในสมัยโบราณมาถึงปัจจุบันนี้ และแนวคิดอย่างนี้ก็มีอยู่ไม่เคยสูญหายไปจากโลกเลย ดังปรากฏในพิธีขอฝนซึ่งมีการสวดคาถาขอฝน ซึ่งก็มีการเติมแต่งภายหลัง การสนทนาถึงเรื่องความสำคัญของน้ำฝนนั้น ปรากฏในการโต้ตอบระหว่างพระพุทธเจ้ากับนายธนิยโคบาลดังนี้

เรามีข้าวสำเร็จแล้ว มีน้ำนมบริด (จากแม่โค) รongไว้แล้ว มีการอยู่กับชนผู้เป็นบริวารผู้มีความประพฤติอนุกุลสมอกัน ที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำมีที่ เรามุงบังกระท่อมแล้ว ก่อไฟไว้แล้ว แนะฝน หากว่าท่าน ย่อมปรารณาก็เชิญตกลงมาเถิด ๆ พระผู้ปีพระภาคได้ตรัสพระคาถาตอบว่า เราเป็นผู้ไม่โกรธ มีกิเลสจุก หลักตอบปราศไปแล้ว เรามีการอยู่สิ้นราตรีหนึ่งที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำมีที่ กระท่อมมีหลังคาอันปิดแล้ว ไฟดับแล้ว แนะฝน หากว่าท่านปรารณาก็เชิญตกลงมาเถิด⁴²

ความสำคัญของน้ำสามารถสร้างเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ให้แก่โลกนี้มากมายนับไม่ถ้วน ซึ่งกรณีพิพาทในเพราะเรื่องน้ำมีปรากฏมากมาย เช่น ในพุทธประวัติปรากฏการทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่างตระกูล ศากยวงศ์และโกถียวงศ์ในเรื่องการแย่งน้ำทำการเกษตร จนถึงกับมีการเตรียมจะรบกัน พระพุทธเจ้าต้องเสด็จไปห้ามเรื่องราวจึงสงบลง นอกจากนั้นพุทธพจน์ต่อไปนี้ชี้ให้เห็นว่าน้ำมีคุณค่าสำคัญยิ่งต่อสรรพสัตว์

ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก สติเป็นธรรมเครื่องตั้งอยู่ในโลก ผุงโคเป็นสหายในการงานของผู้

⁴⁰ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์และคณะ, พระพุทธศาสนากันการอนุรักษ์ธรรมชาติ, หน้า ๒๙. ๔๕.

⁴¹ ส. ส. ๑๕/๑๖๔,๑๖๕/๔๖.

⁴² ข.อุ. ๒๕/๒๙๕/๒๘๖.

เป็นอยู่ด้วยการงาน ไถเป็นเครื่องต่อชีวิตของเขา ฝนย่อมเลี้ยงบุคคลผู้เกียรจรร้านบ้าง ไม่เกียรจรร้านบ้าง เหมือนมารดาเลี้ยงบุตร เหล่าสัตว์มีชีวิตที่อาศัยแผ่นดิน อาศัยฝนเลี้ยงชีวิต⁴³

พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญของน้ำไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็ตาม ถ้าใช้น้ำไม่เป็นหรือทำให้น้ำเสีย ไม่เป็นเหตุนำมาซึ่งความสงบหรือการรู้จักคุณค่าแล้ว พระองค์ก็จะทรงติเตียนบรรดาพระภิกษุเสมอ บางครั้งถึงขนาดทรงห้ามพระภิกษุในมัชฌิมประเทศ (ประเทศอินเดีย) งดสรงน้ำเป็นเวลา ๑๕ วันทีเดียว หรือดำนวินัยก็ทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามไม่ให้ภิกษุมองข้ามการบริโภคน้ำ จะยกมาพอเป็นตัวอย่างดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนว่า ดูกรโมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงได้เล่นน้ำเล่า? การกระทำของพวกเธอนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว⁴⁴

ภิกษุฟังทำความเข้าใจว่า เราไม่อาพาธ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะในน้ำ ๆ อันภิกษุมิใช่ผู้อาพาธ ไม่พึงถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะลงในน้ำ ภิกษุใดอาศัยความไม่เอื้อเพื่อมิใช่ผู้อาพาธ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะลงในน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏ ๆ แกล้ง ๑ ผลอ ๑ ไม่รู้ตัว ๑ อาพาธ ๑ ของที่ถ่ายไว้บนบกแล้วไหลลงสู่ น้ำ ๑ มีอันตราย ๑ วิกลจริต ๑ อาทิกัมมิกะ ๑ ไม่ต้องอาบัติแล⁴⁵

อนึ่ง ภิกษุใด ยังหย่อนกึ่งเดือนอาบน้ำเป็นปาจิตตีย์. ก็สิกขาบทนี้ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยประการฉะนี้. ครั้นถึงคราวร้อน หนาวกระวนกระวาย ภิกษุทั้งหลายพากันรังเกียจไม่อาบน้ำ ย่อมนอนหงาย ๆ ที่ร่างกายชุ่มด้วยเหงื่อ เหงื่อนั้นย่อมประทุษร้ายทั้งจิวรทั้งเสนาสนะ ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในคราวร้อน ในคราวกระวนกระวาย เราอนุญาต ยังหย่อนกึ่งเดือนก็อาบน้ำได้.⁴⁶

น้ำเป็นธรรมชาติที่อิงอาศัยอยู่กับป่าไม้ อย่างแยกกันไม่ออก เมื่อมีน้ำก็ต้องมีป่า เมื่อมีป่าก็ต้องมีน้ำ ป่าให้ความชุ่มชื้น เกิดต้นน้ำลำธาร น้ำในลำธารก็เป็นตัวเชื่อมให้พืชพรรณต่าง ๆ งอกงามต่อไป สัตว์ต่าง ๆ ก็ได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้อย่างเต็มที่ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเห็นความสำคัญของน้ำเท่าเทียมกับป่าทีเดียว จะเห็นได้ชัดเจนจากวินัยบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นให้ภิกษุพึงปฏิบัติกับสิ่งเหล่านี้ให้ถูกต้อง

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ไฉนภิกษุโมฆบุรุษเหล่านั้น แม้เห็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว จึงยังอาบน้ำอยู่ ไม่รู้จักประมาณเล่า การกระทำของภิกษุโมฆบุรุษ เหล่านั้นนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว

⁴⁷
...

แม้ว่าดูจะเป็นเรื่องง่าย ๆ แต่พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงมองข้ามไป ทรงกำชับให้ภิกษุทั้งหลายพึงตระหนักถึงคุณค่าของการพึ่งพาน้ำ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่มองผ่านเลย เช่น ในนิสสัย ๔ มีข้อสุดท้ายที่ว่า “ภิกษุพึง ฉันทายตองที่หมักตอง (ผลไม้หรือสมุนไพร) ด้วยน้ำมูลรณะ” นี่คือความสำคัญของน้ำที่สามารถนำมาใช้ ประโยชน์ได้

⁴³ ส.ส. ๑๕/๑๒๘/๕๖.

⁴⁴ วินย. ๒/๕๘๖/๕๖๓.

⁴⁵ วินย. ๒/๘๗๙/๗๖๔.

⁴⁶ วินย. ๒/๖๑๑/๕๗๔.

⁴⁷ วินย. ๒/๖๑๐/๕๗๓.

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สัตว์

นอกจากน้ำซึ่งมีส่วนสำคัญในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญแล้ว ธรรมชาติ อีกอย่างหนึ่งก็คือสัตว์ ถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดมาตามธรรมชาติอีกชนิดหนึ่งที่พุทธศาสนาไม่เคยมองข้าม ดูเหมือนว่า พุทธศาสนาจะมีบทบาทในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก เพราะหลักธรรมนั้นแสดงให้เห็นถึงความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่ต้องการให้มนุษย์ทำร้ายสัตว์อื่น ๆ โดยไม่จำเป็น โลกนี้เต็มไปด้วยสัตว์นานาชนิด ซึ่งก็รวมไปถึงมนุษย์ด้วย เราไม่ทราบว่าจะจะเป็นสัตว์เหมือนสัตว์อื่นเป็นอยู่หรือไม่ เพราะอำนาจแห่งกรรมทำให้มนุษย์และสัตว์หมนเวียนเปลี่ยนแปลงไปไม่มีที่สิ้นสุด มนุษย์อาจจะกลายเป็นสัตว์อื่น เช่น นก หนู ปลา ไก่ ม้า เป็นต้น ซึ่งเราคาดการณ์เอาไว้ไม่ได้ แต่การกระทำเท่านั้นที่สามารถบ่งบอกได้อย่างชัดเจน

พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ในชาดกซึ่งเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระองค์ว่า พระองค์เคยเสวยพระชาติเป็นสัตว์เดรัจฉานมากมายเหลือเกิน ไม่ว่าจะเป็น นก กวาง ปลา ลิง ช้าง เป็นต้น โลกแห่งสัตว์ จึงไม่มีความแน่นอน สัตว์เดรัจฉานอาจจะมาเกิดเป็นมนุษย์ หรือมนุษย์อาจจะไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ได้ อะไรคือตัวกำหนด พุทธองค์ตรัสว่า การกระทำคือกรรมเป็นตัวกำหนด ดังพุทธพจน์ที่ว่า

*ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมปริยายอันเป็นเหตุแห่งความกระเสือกกระสนเป็นไฉน
ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของๆ ตน เป็นผู้รับผลของกรรม เป็นผู้มีกรรม เป็น
กำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม
ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ๆ ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ หยาบฆ่า มี
มือชุ่มด้วยโลหิต ทั้งอยู่ในการฆ่าและการทรมาน ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวง บุคคลนั้นย่อม
กระเสือกกระสนด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ กายกรรมของเขาคด วจกรรมของเขาก็คด มโนกรรม
ของเขาคด คติของเขาก็คดอุปัติของเขาก็คด ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวคติ ๒ อย่าง อย่างใดอย่าง
หนึ่งคือ นรกอันมีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือกำเนิดดิรัจฉานอันมีปกติกระเสือกกระสนของบุคคลผู้มึนคืด
คืด ผู้มีอุปบัติอันคืด ๆ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็กำเนิดดิรัจฉานมีปกติกระเสือกกระสนนั้นเป็นไฉน คือ งู
แมลงป่อง ตะขาบ พังพอน แมว หมู นกเค้าแมว หรือสัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเหล่า
ใด เหล่าหนึ่ง แม้อื่นๆ ที่เห็นมนุษย์แล้วย่อม กระเสือกกระสน ดูกรภิกษุทั้งหลาย การอุปบัติของสัตว์
ย่อมมีเพราะกรรม อันมีแล้วด้วยประการดังนี้แล คือ เขาย่อมอุปบัติด้วยกรรมที่เขาทำ ผัสสะอันเป็น
วิบากย่อมถูกต้องเขาผู้อุปบัติแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของ
กรรม ด้วยประการฉะนี้⁴⁸*

พุทธพจน์ข้างบนนี้ เป็นการยืนยันได้ว่า ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ทุกชนิดสามารถที่จะสลับเปลี่ยนเพศหรือชนิดแห่งกำเนิดนั้น ๆ ได้ ด้วยผลแห่งการกระทำนั่นเอง จึงไม่มีใครทราบว่า ทั้งมนุษย์และสัตว์อื่น ๆ เคยเป็นบิดา มารดา พี่น้อง บุตรธิดา เป็นญาติกันหรือไม่ เพราะว่ามีวิขาขวางกั้นเอาไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเมตตาต่อสรรพสัตว์ ให้ความเอ็นดูเกื้อกูลกันก็จำเป็นว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง เพราะมนุษย์ไม่รู้การเกิดขึ้นและการดับไปอย่างชัดเจน ดังที่พระองค์ทรงตรัสเอาไว้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิขา

48 อภ.ทสก. ๒๔/๑๙๓/๓๐๕.

เป็นที่กังน มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ สัตว์ที่ไม่เคยเป็นบิดา มารดา บุตร ธิดา พี่น้อง โดยกาลนานนี้ มิใช่หาได้ง่ายเลย⁴⁹

การรักษาสัตว์ด้วยความเอ็นดู เห็นใจและเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงของสรรพสัตว์ว่า

มีความเกลียดทุกข์ รักสุข กลัวความตาย ฉันท มนุษย์ก็พึงพิจารณาด้วยปัญญาฉันทนั้น ในศีล ๕ ของฆราวาส ก็มี การเตือนให้ทุกคนหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนกันเท่าที่จะเป็นไปได้ แม้แต่ในศีลหรือวินัยของพระภิกษุก็มีหลายข้อที่ พระพุทธองค์ทรงห้ามไม่ได้พระภิกษุกระทำให้ชีวิตของสัตว์อื่นตกลงไป เช่น การที่ภิกษุฆ่าสัตว์ทั่ว ๆ ไป ต้อง อาบัติปาจิตตีย์ หรือภิกษุรู้ที่อยู่ว่า ในน้ำมีตัวสัตว์เอาไปรดต้นไม้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ หรือภิกษุแก่งฆ่ามนุษย์ให้ ตาย ต้องอาบัติปาราชิก เป็นต้น การสร้างคุณธรรมคือความเมตตาต่อสัตว์นั้น พุทธศาสนาสอนให้ทุกคนเข้าใจความจริงของชีวิต พระพุทธเจ้าทรงตรัสเรื่องนี้เอาไว้ขณะเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ทรงเห็นเด็ก จำนวนมากตั้งอยู่ พระองค์จึงตรัสว่า

ผู้ใดแสวงหาความสุขเพื่อตน ย่อมเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายผู้ใคร่ความสุข ด้วยท่อนไม้ ผู้นั้นย่อมไม่ได้ความสุขในโลกหน้า ผู้ใดแสวงหาความสุขเพื่อตน ย่อมไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายผู้ใคร่ความสุขด้วยท่อนไม้ ผู้นั้นย่อมได้ความสุขในโลกหน้า⁵⁰

การที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญการเบียดเบียนกันเช่นนี้ ก็เป็นวิธีการหนึ่งของ พระพุทธศาสนาในเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ในโลกนี้อย่างสมดุล

พระพุทธศาสนากับการบูชาสัตว์

ดังได้นำเสนอไปแล้วว่า การเบียดเบียนไม่ว่ามนุษย์กับมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานกับสัตว์เดรัจฉาน ย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ ความเดือดร้อนสถานเดียว ไม่ประกอบด้วยความเจริญหรือความสุขในการดำเนินชีวิต ไม่มีใครต้องการให้คำนียามว่า การฆ่าคนอื่น การฆ่าสัตว์อื่น การเบียดเบียนสิ่งอื่น ๆ นั้นเป็นความสุขความเจริญแก่ ผู้กระทำ ยิ่งในทัศนะของชาวพุทธแล้วการทำร้ายสัตว์อื่นเป็นความทุกข์ เป็นบาปติดตัวสร้างภพสร้างชาติต่อไปไม่มี ที่สิ้นสุดได้ การนำสัตว์มาบูชาซึ่งมีปรากฏในสมัยพุทธกาลเป็นส่วนมาก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การกระทำอย่างนี้ก็ ยังไม่หมดไปจากแนวคิดความเชื่อได้เสียทีเดียว

ดังปรากฏในสมัยพุทธกาลที่พระราชาทรงทำพระราชพิธีบูชาสัตว์ โดยการจับสัตว์ชนิดต่าง ๆ อาจจะมีชนิด ละ ๓๐๐ ตัว ๕๐๐ ตัว เป็นต้น มาทำการฆ่าเพื่อเช่นสังเวทเทพเจ้าที่ตนเองนับถือ หรือประกอบพิธีกรรม ตาม แนวคิดความเชื่อบางอย่าง ที่คิดว่าการกระทำเช่นนี้จะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเอง พระพุทธเจ้า ทรงแสดง ให้เห็นถึงความเข้าใจผิดของมนุษย์ในการกระทำดังกล่าว การบูชาสัตว์ในพุทธศาสนามีหลักอหิงสา คือการไม่เบียดเบียนเป็นหลักสำคัญ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระเจ้าปัสเสนทิโกศลที่ทำการบูชาสัตว์ว่า

มหาสัตว์ที่มีการตระเตรียมมาก มีการฆ่าแพะ แกะ โค และสัตว์ชนิดต่างๆ คือ อัศวเมธ บุริสมธ สัมมาปาสะ วาขเปยยะ นิรัคคพะ มหาสัตว์เหล่านั้น เป็นสัตว์ไม่มีผลมาก (เพราะ) พระพุทธเจ้าเป็นต้นผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้ดำเนินปฏิบัติทออันชอบย่อมไม่เข้าไปใกล้สัตว์นั้น ๆ ส่วนสัตว์ใด มีการตระเตรียมน้อย ไม่มีการฆ่า แพะ แกะ โค และสัตว์ชนิดต่างๆ ซึ่งบุคคลบูชาสัตว์ ตระกูลทุกเมื่อ พระพุทธเจ้าเป็นต้นผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้ดำเนินปฏิบัติทออันชอบย่อมเข้าไปใกล้สัตว์นั้น

⁴⁹ ส.น. ๑๖/๔๕๐,๔๕๓/๒๒๓.

⁵⁰ ข.อุ. ๒๕/๕๓/๗๑.

ๆ ผู้มีปัญญาควรบูชาญันนั้น ญันนั้นเป็นญันมีผลมาก เมื่อบุคคลบูชาญันนั้นนั้นแหละ ย่อมมีแต่ความดี ไม่มีความชั่วช้า เลวทราม ญันก็เป็นญันอย่างไพบุลย์ และเทวดาย่อมเลื่อมใส ๖⁵¹

พระราชารับสั่งให้จับแม่โคเหล่านั้นที่เขาแล้วให้ฆ่าด้วยศาตรา ลำดับนั้นเทวดา พระอินทร์ พระพรหม อสูรและผีเสื้อน้ำ ต่างเปล่งวาทว่า มนุษย์ไม่มีธรรม เล่นไปเพราะศาตราตกลงที่แม่โค โรคสามชนิด คือ ความปรารถนา ๑ อนสนัญชรา (ความแก่หง่อม) ๑ ความปรารถนัตถ์ของเลี้ยง ๑ ได้มีในกาลก่อนได้แพร่โรคออกเป็น ๙๘ ชนิด บรรดาอาชญาทั้งหลาย อธรรมนี้เป็นของเก่า เป็นไปแล้ว แม่โคทั้งหลายผู้ไม่ประทุษร้ายย่อมถูกฆ่า คนผู้บูชาญันทั้งหลายย่อมเลื่อมจากธรรม ธรรมอันเลวทรามนี้เป็นของเก่า วิญญูชนติเตียนแล้วอย่างนี้ วิญญูชนเห็นธรรมอันเลวทรามเช่นนี้ในทีใด ย่อมติเตียนคนผู้บูชาญันในที่นั้นเมื่อธรรมของพราหมณ์เก่าฉิบหายแล้วอย่างนี้ศูทรและแพศย์แตกกันแล้ว กษัตริย์เป็นอันมากแตกกันแล้ว ภรรยาคูหมินสามี กษัตริย์พราหมณ์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพรหม แพศย์และศูทรเหล่าอื่น ผู้อันโคตรรักษาแล้วทำวาทะว่าชาติให้ฉิบหายแล้วได้ตกอยู่ในอำนาจแห่งกามทั้งหลาย ๖⁵²

ส่วนการบูชาญันที่ถูกต้อง นำมาซึ่งประโยชน์แก่ตนเองและสังคมนั้นเป็นการให้ทาน รักษาศีล ประพฤติพรหมจรรย์ สร้างศาลาพักริมทาง ถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ว่า

พราหมณ์ทั้งหลายขอข้าวสาร ที่นอน ผ้า เนยใสและน้ำมัน แล้วรวบรวมไว้โดยธรรม ได้กระทำญัน คือ ทานแต่วัตถุมีข้าวสารเป็นต้นที่เขาให้แล้วนั้น ในญันที่ตนตั้งไว้ พราหมณ์เหล่านั้นไม่ฆ่าแม่โคเลย มารดา บิดา พี่น้อง ชายหรือญาติเหล่าอื่น มิตรผู้ยิ่งใหญ่ ไม่ฆ่าแม่โคซึ่งเป็นที่เกิดแห่งปัญจโครสอันเป็นยา ฉันทใด แม่โคเหล่านี้ให้ข้าว ให้กำลัง ให้วรรณะ และให้ความสุข พราหมณ์เหล่านั้นทราบอำนาจประโยชน์นั้นแล้ว จึงไม่ฆ่าแม่โคเลย ฉันทนั้น พราหมณ์ทั้งหลายผู้ละอายก่อน มีร่างกายใหญ่ มีวรรณะ มีศขวนชวายเป็นกิจน้อยใหญ่ โดยธรรมของตน ได้ประพฤติก่อด้วยข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้หมู่สัตว์นี้ถึงความสุขในโลก⁵³

พระสมณโคดม เว้นขาดจากการพรากรพิชคาม และภุตคาม... ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศาสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่⁵⁴

เมื่อเมตตาเจโตวิมุติอันบุคคลเสพมาแต่แรก ให้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานที่เทียมดีแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้ง ประพฤติสังฆมณีอย่าง ประราภสม่าเสมอดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ อย่าง คือ หลับเป็นสุข ๑ ตื่นเป็นสุข ๑ ไม่ฝันร้าย ๑ เป็นที่รักของพวกมนุษย์ ๑ เป็นที่รักของพวกอมมนุษย์ ๑ เทพยดการรักษา ๑ ไฟก็ดี ยาพิษก็ดี ศาตราก็ดี ไม่ต้องบุคคลนั้น ๑ จิตตั้งมั่นได้รวดเร็ว ๑ สีหน้าผุดผ่อง ๑ ไม่หลงทำกาลละ ๑ เมื่อยังไม่บรรลुकุณวิเศษที่ยิ่งขึ้นไปย่อมเกิดในพรหมโลก ๑⁵⁵

ความเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ ที่จะสร้างความสมดุลทางแวดล้อมให้เกิด

51 ส.ส. ๑๕/๓๕๑/๑๐๑.

52 ข.อุ. ๒๕/๓๒๕/๓๓๑.

53 ข.อุ. ๒๕/๓๒๓/๓๓๑.

54 ที.ส. ๙/๓/๓.

55 วินย. ๘/๑๐๐๔/๓๙๕.

ขึ้นมาได้อีกวิธีการหนึ่ง การแผ่เมตตาแสดงให้เห็นถึงการสร้างความดีงามให้เกิดต่อกันดังที่พระพุทธองค์ทรง
แนะนำให้ภิกษุแผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นไม่ได้แผ่เมตตาจิตไปสู่ตระกูลพญางูทั้ง ๔ เป็นแน่
เพราะถ้าภิกษุรูปนั้นแผ่เมตตาจิตไปสู่ตระกูลพญางูทั้ง ๔ ภิกษุรูปนั้นจะไม่พึงถูกงูกัดถึงมรณ
ภาพ ตระกูลพญางูทั้ง ๔ อะไรบ้าง คือ

๑. ตระกูลพญางูวิรูปักษะ
๒. ตระกูลพญางูเอราปถะ
๓. ตระกูลพญางูฉัพยาปุตตะ
๔. ตระกูลพญางูกัณหาโคตมกะ

ภิกษุรูปนั้นไม่ได้แผ่เมตตาจิตไปสู่ตระกูลพญางูทั้ง ๔ นี้เป็นแน่ เพราะถ้าภิกษุรูปนั้นแผ่เมตตา
จิตไปสู่ตระกูลพญางูทั้ง ๔ ปี ภิกษุรูปนั้นจะไม่พึงถูกงูกัดถึงมรณภาพ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต
ให้แผ่เมตตาจิตไปสู่ตระกูลพญางูทั้ง ๔ นี้ เพื่อคุ้มครองตน เพื่อรักษาตน เพื่อป้องกันตน ก็แลพึงทำ
การแผ่อย่างนี้:

คาถาแผ่เมตตากันงูกัด

เรากับพญางูตระกูลวิรูปักษะ จงมีเมตตาต่อกัน
เรากับพญางูตระกูลเอราปถะ จงมีเมตตาต่อกัน
เรากับพญางูตระกูลฉัพยาปุตตะ จงมีเมตตาต่อกัน
เรากับพญางูตระกูลกัณหาโคตมกะ จงมีเมตตาต่อกัน
เรากับฝูงสัตว์ที่ไม่มีเท้า จงมีเมตตาต่อกัน
เรากับฝูงสัตว์ ๒ เท้า จงมีเมตตาต่อกัน
เรากับฝูงสัตว์ ๔ เท้า จงมีเมตตาต่อกัน
เรากับฝูงสัตว์มีเท้ามาก จงมีเมตตาต่อกัน
สัตว์ไม่มีเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์ ๒ เท้าอย่า
ได้เบียดเบียนเรา สัตว์ ๔ เท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
สัตว์มีเท้ามากอย่าได้เบียดเบียนเรา แลสัตว์ที่เกิด
แล้วยังมีชีวิตทั้งมวลทุกหมู่เหล่าจงประสพความเจริญ
อย่าได้พบเห็นสิ่งลามกสักน้อยหนึ่งเลย

พระพุทธเจ้ามีพระคุณหาประมาณมิได้ พระธรรมมีพระคุณหาประมาณมิได้ พระ
สงฆ์มีพระคุณหาประมาณมิได้ แต่สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย คือ งู แมลงป่อง ตะขาบ แมลงมุม ตั๊กแตน หนู มี
คุณพอประมาณ ความรักเราอันเราทำแล้ว ความป้องกันอันเราทำแล้ว ขอฝูงสัตว์ทั้งหลายจงถอยกลับไป
เถิด เรานั้นขอนมัสการแด่พระผู้มีพระภาค ขอนมัสการแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๗ พระองค์⁵⁶
พระพุทธศาสนาจึงมีทัศนะต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในทุก ๆ ด้าน หลักธรรมของพระองค์ที่
ทรงแสดงโปรดหมู่สัตว์ ก็มีการนำธรรมชาติแห่งป่าไม้ แม่น้ำ สัตว์มาเข้ามาเป็นการเปรียบเทียบหรืออุปมาอุปไมยให้

⁵⁶ วินย. ๗/๒๗/๑๐.

เห็นภาพลักษณะอย่างชัดเจน เช่น ต้องการสอนให้ภิกษุสำรวมอินทรีก็เปรียบเทียบเช่นเดียวกับเตาที่เวลาเจอศัตรูก็เก็บขาทั้ง ๔ ข้าง ซ่อนหัวในกระดอง เป็นต้น หรือทรงเปรียบเทียบปัญญาของมนุษย์เหมือนกับดอกบัว ๔ เหล่า ถ้าชี้ให้เห็นว่า ต้นาคือความอยากมีมากมายแค่นั้นก็เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไม่เคยเต็ม ถ้าเปรียบเทียบสาวกของพระองค์ที่ทำไม่ดีในศาสนาก็จะอยู่ไม่ได้นาน เหมือนทะเลไม่เคยเก็บซากศพเอาไว้ เป็นต้น

พระองค์ทรงเน้นที่การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เพื่อให้สาวกเห็นคุณค่าของการได้อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างแท้จริง จะเห็นได้จากการพรรณนาธรรมชาติที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม สถานที่พระองค์ตัดสินพระทัย ที่จะทำความเพียรเพื่อการพ้นทุกข์ที่นั่น ทำไมพระองค์จึงตัดสินพระทัย ณ ที่ตรงนั้น ก็เพราะว่ามีบรรยากาศที่เป็นใจร่มรื่น เย็นสบายด้วยสายธาร มีหาดทรายขาวงาม เป็นต้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานั้นเป็นผู้ชอบเสาะหาว่ากุศลเป็นอย่างไร ขณะที่แสวงหาทางสงบระงับอันประเสริฐ ซึ่งหาทางอื่นยิ่งกว่ามิได้เมื่อเที่ยวจาริกไปในนครชนบทโดยลำดับได้ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิภาคที่น้ำรินรมย์ มีราวป่าเป็นที่เพลินใจ มีแม่น้ำไหลไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น้ำรินรมย์มีโคจรตามตั้งอยู่โดยรอบ. เราจึงคิดว่าภูมิภาคเป็นที่น้ำรินรมย์หนอ มีราวป่าเป็นที่เพลินใจ มีแม่น้ำไหลไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดน้ำรินรมย์ มีโคจรตามตั้งอยู่โดยรอบ เป็นที่สมควรเริ่มบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ต้องการจะบำเพ็ญเพียร เรา จึงนั่ง ณ ที่นั่น ด้วยคิดว่า ที่นี่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร⁵⁷

พระพุทธศาสนาจึงมีสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก ดังจะเห็นการพรรณนาถึงธรรมชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพืช ต้นไม้ ไม้ดอก สัตว์ต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญเท่าเทียมกันหมด จะเห็นได้ถึงความงดงามที่ปรากฏการพรรณนากันหมดมหาพินในเรื่องพระเวสสันดรชาดก จะขอคัดมาพอเป็นตัวอย่างดังนี้

ในบริเวณอาศรมนั้น มีหมู่ไม้มะม่วง มะขวิด ขนุน ไม้รัง ไม้หว้า สมอพิเภก สมอไทย มะขามป้อม ไม้โพธิ์ ไม้พุทรา มะพลับทอง ต้นไทร และกะลั่ง มะขางหวาน และมะเดื่อ มีผลสุกแดงเรื่อๆ อยู่ในที่ต่ำๆ คล้ายงาช้าง กล้วยหอม ผลจันทร์มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้ง รวงผึ้งไม่มีตัว มีในที่นั้น คนเอื้อมมือปลิดมาบริโภคได้เอง ในบริเวณอาศรมนั้น มีต้นมะม่วง บางต้นออกช่อแย้มบาน บางต้นมีดอกและใบร่วงหล่น ผลผลิดาษดั้น บางอย่างยังดิบ บางอย่างสุกแล้ว ผลมะม่วงดิบและสุกทั้งสองอย่างนั้น มีสีดังหลังกบ อนึ่ง ในบริเวณอาศรมนั้น บุรุษยืนอยู่ในภายใต้ ก็เก็บมะม่วงสุกกินได้ ผลมะม่วงดิบและสุกทั้งหลายมีสี สวย กลิ่นหอมและรสอร่อยที่สุดเหตุการณ์เหล่านี้เป็นที่น่าอัศจรรย์แก่ข้าพเจ้าเหลือเกิน ถึงกับข้าพเจ้าออกอุทานว่า อือๆ ที่ประทับอยู่ของพระเวสสันดรนั้น เป็นดังที่ประทับอยู่ของทวยเทพย่อมงดงามปานด้วยนั้นทวัน ต้นตาล ต้นมะพร้าว และอินทผลัม ที่มีอยู่ในป่าใหญ่มีดอกเรียงรายกันอยู่ เหมือนพวงมาลัยเขาร้อยไว้ หมู่ไม้เหล่านั้น ย่อมปรากฏดังยอดธงชัยในบริเวณอาศรมนั้น มีหมู่ไม้ต่างๆ พันธุ์ คือไม้มูกมัน โกฐ สะค้าน แคล้อย ไม้บุนนาคบนนาคเขา และไม้ทริกมีดอกบานสะพรั่งสีต่างๆ กัน เหมือนหมู่ดาวเรืองอยู่บนนภาอากาศขณะนั้น อนึ่งในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้ราชพฤกษ์ ไม้มะเกลือกฤษณารักดำ ต้นไทรใหญ่ ไม้รังไก่ ไม้ประดู่ มีดอกบานสะพรั่งในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้มูกหลวง ไม้สน ไม้กะทุม ไม้ช่อ ไม้ตะแบกนางรัง ล้วนมีดอกเป็นพุ่มพวงดังลอมผาง บานในที่ไม้ไกลต่ออาศรมนั้น มีสระโบกขรณี ณ ภูมิภาคอันน้ำรินรมย์ใจ ดาดาชไปด้วยดอกปทุมชาติและอุบล ดังสระโบกขรณี ในสวนนั้นทวันของทวยเทพขณะนั้น อนึ่ง ณ ที่ใกล้สระโบกขรณีนั้น มีฝูงนกคุกเหว่าเมารสดอกไม้

ส่งเสียงไพเราะจับใจ ทำปานนั้นให้ตั้งอีกทีก็กักก้อง ในเมื่อคราวหมู่ไม้ผลิดอกแย้มบานตามฤดูกาลรสหวานดั่งน้ำผึ้งร่วงหล่นจากเกสรดอกไม้มาค้างอยู่บนใบบัว ย่อมเชื่อว่าน้ำผึ้งใบบัว (ขัณฑสกร) อนึ่ง ลมทางทิศทักษิณและทางทิศ ประจิมย่อมพัดมาที่อาศรมนั้น อาศรมเป็นสถานที่เคลื่อนกล่นไปด้วยละอองเกสรปทุมชาติ ในสระโบกขรณีนั้น มีกระจับขนาดใหญ่ๆ ทั้งข้าวสาลีอ่อนบ้างแก่บ้างล้มดาษอยู่บนภาคพื้นในสระโบกขรณีนั้น น้ำใสสะอาดมองเห็นฝูงปลา เต่าและปูเป็นอันมาก ลัญจกรไปมาเป็นหมู่ๆ รสหวานปานน้ำผึ้งย่อมไหลออกจากเหง้าบัว รสมันปานนมสด และเนยใสย่อมไหลออกจากสายบัว ป่ามันมีกลิ่นหอมต่างๆ ที่ลมร่ำพาพัดมา ย่อมหอมฟุ้งระหลบไป ป่านั้นเหมือนดังจะชวนเชิญคนที่มาถึงแล้วให้เบิกบาน ด้วยดอกไม้และกิ่งไม้ที่มีกลิ่นหอม แมลงภู่งทั้งหลายต่างก็บินว่อนวูบับลือเสียงอยู่โดยรอบด้วยกลิ่นดอกไม้ อนึ่ง ที่ใกล้อาศรมนั้นฝูงวิหคเป็นอันมากมีสีต่าง ๆ กัน บันเทิงอยู่กับคู่ของตน ๆ รำร้องขานขันแก่กันและกัน”⁵⁸

ตอนที่พระกาฬพายุเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ท่านก็ได้พรรณนาธรรมชาติเอาไว้อย่างน่าชื่นชม จนพระพุทธองค์ทรงรับคำทูลอาราธนาณิมนต์นั้น ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ หมู่ไม้ทั้งหลาย มีดอกและใบมีสีแดงดั่งถ่านเพลิง ผลิผลถอดใบเก่าล่วงหล่นไป หมู่ไม้เหล่านั้นงามรุ่งเรืองดั่งเปลวเพลิง ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียรใหญ่ เวลานี้เป็นเวลาสมควรอนุเคราะห์หมู่พระญาติ ข้าแต่พระองค์ผู้แก่กล้า หมู่ไม้ทั้งหลายมีดอกบานงามดีนารี้นรมยใจส่งกลิ่นหอมฟุ้งระหลบไปทั่วทิศโดยรอบ ผลัดใบเก่า ผลิดอกออกผล เวลานี้เป็นเวลาสมควรจะหลีกออกไปจากที่นี่ ขอเชิญพระพิชิตมารเสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์เถิด ข้า แต่ พระองค์ผู้เจริญ ฤดูนี้ก็เป็นฤดูที่ไม่หนาวนัก ไม่ร้อนนัก เป็นฤดูพอสบายทั้งมรรคาก็ สะดวก ขอพวกคากยะและโกลิยะทั้งหลาย จงได้เข้าเฝ้าพระองค์ที่แม่น้ำโรหิณีอันมีหน้าในภายหลังเถิด ชาวนาโถนาด้วยความหวังผล หวานที่ซัดด้วยความหวังผล พ่อค้าผู้เที่ยวหาทรัพย์ย่อมไปสู่สมุทรด้วยความหวังทรัพย์ ข้าพระองค์อยู่ในที่นี้ด้วยความหวังผลอันใด ขอความหวังผลอันนั้นจงสำเร็จแก่ข้าพระองค์เถิด ชาวนาหว่านพืชบ่อ ๆ ฝนตกบ่อ ๆ ชาวนาโถนาบ่อ ๆ แวนแคว้นสมบุรณ์ด้วยธัญญาหารบ่อ ๆ พวกยาจกเที่ยวขอบ่อ ๆ ผู้เป็นทานาธิบดีให้บ่อ ๆ ครั้นให้บ่อ ๆ แล้วย่อมเข้าถึงสวรรค์บ่อ ๆ⁵⁹

นอกจากนั้นพุทธศาสนายังมองเห็นความสำคัญกับธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราไม่ว่าจะอยู่ในสภาพอย่างไรก็ตาม เช่น การพรรณนาอันสงส์ของการปลูกพืชพรรณถวายเป็นวัด ดังนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชนเหล่าใดสร้างอาราม (สวนไม้ดอกไม้ผล) ปลูกหมู่ไม้ (ใช้ร่มเงา) สร้างสะพาน และชนเหล่าใดให้โรงน้ำเป็นทาน และบ่อน้ำทั้งบ้านที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นย่อมมีบุญเจริญ ในกาลทุกเมื่อทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไปสวรรค์⁶⁰

นอกจากจะพรรณนาธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ ที่มีคุณประโยชน์ต่อสังคมแล้ว ยังสามารถนำ ธรรมชาติเหล่านั้นมาเป็นอุปกรณ์ในการแสดงธรรมชั้นสูงอีกด้วย ดังนี้

⁵⁸ พ.ชา. ๒๘/๑๑๔๐/๒๘๙.

⁵⁹ พ.เถร. ๒๖/๓๗๐/๒๗๙

⁶⁰ ส.ส. ๑๕/๑๔๖/๔๐.

ท่านทั้งหลายจงตัดป่าอย่าตัดต้นไม้ ภัยย่อมเกิดแต่ป่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายตัดป่าและ
หมู่ไม้ในป่าแล้ว จงเป็นผู้ไม่มีป่า เพราะกิเลสตัดหมู่ไม้ในป่าแม้ประมาณน้อยในนารีของนระ⁶¹

ธรรม ๔ อย่างที่มีอุปการะมากเป็นไฉน คือจักร ๔ ได้แก่การอยู่ในประเทศอันสมควร ๑ การ
คบสัตบุรุษ ๑ การตั้งตนไว้ชอบ ๑ ความเป็นผู้มีบุญกระทำไว้แล้วในปางก่อน ๑ ธรรม ๔ อย่างเหล่านี้มี
อุปการะมาก⁶²

นอกจากพุทธศาสนาจะมองเห็นความสำคัญของธรรมชาติคือป่าไม้แล้ว ยังเกี่ยวเนื่องไปถึงธรรมชาติส่วน
อื่น ๆ ด้วย เป็นการสร้างความสัมพันธ์แบบครบวงจร ไม่ได้มองแค่มุมใดมุมหนึ่งเท่านั้น เพราะธรรมชาติเป็น
อย่างเช่นเดียวกันกับปฏิจลสมุปบาท อาศัยซึ่งกันและกันเพื่อความอยู่รอด ไม่มีป่าไม้ น้ำก็ไม่มี ไม่มีป่าไม้ อากาศก็
ไม่มี สัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ก็เกิดขึ้นไม่ได้เช่นกัน เพราะหลักปฏิจลสมุปบาทนั้น เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่ง
นี้เกิด สิ่งนี้จึงสามารถเกิดได้ ดังนั้น ธรรมชาติเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาไม่ได้มองข้าม พระองค์ก็ทรงเน้นให้พระสงฆ์มี
การอนุรักษ์ธรรมชาตินี้เอาไว้

ถือได้ว่า พุทธศาสนามีท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทุก ๆ ด้านตั้งแต่เริ่มต้น ไม่ว่าจะป็นด้านวินัยก็
ส่งเสริมให้การดำรงสมณวิสัยสอดคล้องกับการสิ่งแวดล้อม ด้านธรรมะคำสอนก็สอนให้มนุษย์ตระหนักเรื่องความ
กตัญญูต่อกตเวทิต่อธรรมชาติที่เราได้อาศัยดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลพึงนั่งหรือนอนที่ร่มเงาแห่งต้นไม้ใด ก็ไม่ควรหัก
รานกิ่งก้านแห่งต้นไม้ นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม”⁶³

แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ของพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่มีความยาวนาน ถึงแม้ว่าเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์จริง ๆ
เน้นไปที่การพ้นทุกข์ก็ตาม แต่การพ้นทุกข์ก็ต้องอาศัยความวิเวกจากธรรมชาติส่วนมาก พระที่ถือการ ความวิเวก
จริง ๆ จึงนิยมออกสู่ป่า แสดงให้เห็นว่าป่าคือสถานที่เหมาะสมจะบำเพ็ญสมณธรรมมากที่สุด เท่าที่จะมีได้ ดังที่
พระมหาสมชาย คุสฺลจิตฺโต (ปัจจุบันคือพระราชปริยัติเมธี อดีตรองอธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฝ่าย
กิจการต่างประเทศ) ได้กล่าวว่า “วัตถุประสงค์จริง ๆ ของพระพุทธานุศาสนาคือความดับทุกข์ ทำที่สุดแห่งทุกข์
เพื่อวิมุตติ เพื่อวิโมกข์ เพื่อนิพพาน หรือท่านใช้อีกคำหนึ่งว่า “อุปธิวิเวก” คือความสงบจากกิเลส ต่อมา
พระพุทธเจ้าได้แนะนำว่า จะมีวิธีปฏิบัติเพื่อความเข้าสู่อุปธิวิเวกได้อย่างไรซึ่งชีวิตพระจะต้องเกี่ยวกับป่า
ตั้งแต่บวช เมื่อบวชแล้วอุปชฌาย์ก็จะบอกนิสสัย ๔ ซึ่งข้อหนึ่งก็คือ การถือโคนต้นไม้เป็นเสนาสนะ”⁶⁴

๑๐.๖ การส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ศาสนาควรมีบทบาท

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙) หมวดที่ว่าด้วย ยุทธศาสตร์
การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้กล่าวถึงการพัฒนารักษาทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมเอาไว้มากมาย เป็นต้นว่า สนับสนุนให้เครือข่ายองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ประชาชน
และอาสาสมัคร ให้สามารถเฝ้าระวัง ติดตาม ตรวจสอบการดำเนินงานจัดการและการใช้ประโยชน์

⁶¹ ขุ.ธ. ๒๕/๓๐/๔๐.

⁶² ที.ปา. ๑๑/๔๐๐/๓๓๓), อจ. จตุกก. ๒๑/๓๑/๓๕

⁶³ ขุ.ชา. ๒๗/๑๙๙๐/๓๐๕.

⁶⁴ กองเลขาเสขิยธรรม, “ความสอดคล้องระหว่างพระธรรมวินัยและกฎหมายกรณีพระกับป่า” เสขิยธรรม, ปีที่ ๒ ฉบับ
ที่ ๑๐. (มี.ค. - เม.ย. ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเฝ้าระวังการก่อกมลพิษการบุกรุกพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่สาธารณะ แหล่งน้ำธรรมชาติ รวมทั้งการทำเหมืองแร่ มีการปรับปรุงประสิทธิภาพในการใช้กฎหมายและกฎระเบียบให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด โดยให้มีบทลงโทษที่เข้มงวดและรุนแรง ปรับปรุงการใช้เครื่องมือทางการเกษตรให้เหมาะสม เป็นต้น⁶⁵

แต่การจะให้ส่วนหนึ่งส่วนใดที่เป็นหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนตลอดจนบุคลากรทางศาสนาเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นไปได้ยาก การอนุรักษ์จึงจำเป็นต้องอาศัยหน่วยงานทุก ๆ หน่วยที่รับผิดชอบโดยตรง ทุกคนต้องสร้างจิตสำนึกในการรักษา ป้องกัน ส่งเสริม ให้การสนับสนุนทุกวิถีทางในการเข้ามามีบทบาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ที่มีความผูกพันอยู่กับป่ามาแต่ต้นควรส่งเสริมในการให้ข้อคิด ให้สติปัญญาแก่ประชาชนให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ โทษอันเกิดมาจากการทำลายธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม บทบาทศาสนาในเรื่องนี้ มีดังนี้

๑. ศาสนบุคคลอันประกอบด้วยภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา โดยเฉพาะพระสงฆ์ได้ชื่อว่าเป็นที่เคารพสักการะของประชาชน ควรเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในการชี้ให้เห็นถึงธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อ

มนุษย์ในด้านต่าง ๆ แม้พุทธศาสนาเอง สามารถโน้มน้าวให้เห็นว่า การอาศัยธรรมชาติแบบพึ่งพาเป็นอย่างไร

๒. พระภิกษุสามเณรที่อาศัยอยู่ในป่า ควรสร้างจิตสำนึกที่ดีตามพุทธพจน์ ตามพระวินัย ไม่ควรเป็นผู้ทำลายธรรมชาติเสียเอง โดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือมองธรรมชาติไม่ครบวงจร จัดสรรรูปแบบการก่อสร้างถาวรวัตถุให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จะเห็นอยู่เสมอว่า มีวัดป่าหรือสำนักสงฆ์หลายแห่ง พยายามสร้างสิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ เช่น สร้างศาลาใหญ่โตเกินความจำเป็น สร้างเจดีย์ใหญ่โต ผลที่เกิดตามมา มองเห็นได้ง่าย ๆ ก็คือ การขนส่งอุปกรณ์ก่อสร้างแต่ละวันทำลายระบบนิเวศน์เพียงใด

๓. นอกจากวัดวาอารามที่อยู่ในป่าจะปรับปรุงการเป็นอยู่ให้เหมาะสมกับธรรมชาติแล้ว วัดที่อยู่ ภายในเมืองหรือหมู่บ้านก็ควรส่งเสริมให้มีการปลูกป่า ทำให้วัดเป็นที่รมรื่น เย็นสบาย เหมาะแก่การเข้ามามีความสงบของผู้แสวงหาสัจธรรม จัดเสนาสนะให้เหมาะสม วางแปลนการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ในวัดให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด

๔. ศาสนพิธี เป็นพิธีกรรมที่ไม่ใช่เป้าหมายโดยตรงในทางพุทธศาสนาที่จะนำไปสู่การพ้นทุกข์ ก็ตาม แต่ก็มีความสำคัญยิ่งในปัจจุบัน การใช้พิธีกรรมเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ต่อไป เพราะประชาชนส่วนมากยังยึดติดอยู่ที่พิธีกรรม และด้วยเหตุนี้เองจึงสามารถนำพิธีกรรมไปประยุกต์ใช้ได้ เช่น จัดให้มีการบวชต้นไม้ เพื่อป้องกันการตัดต้นไม้ เป็นวิธีการหนึ่งยังสามารถใช้ได้ผลดี จะเห็นอยู่เสมอ ๆ ที่มีพระสงฆ์นำประชาชนบวชต้นไม้ เช่น พระประจักษ์บวชต้นไม้ที่ป่าดงใหญ่ จังหวัดบุรีรัมย์ พระครูมานัส นทีพิทักษ์ วัดโพธาราม อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เป็นต้น หรือการสืบชะตาแม่น้ำโดยการทำการบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งนิยมจัดในทางภาคเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำที่สำคัญของประเทศ

แนวทางอนุรักษ์และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา

⁶⁵ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙, (กรุงเทพฯ ; องค์การการค้าของครุสภา. ๒๕๔๕), หน้า ๖๕.

พระพุทธศาสนาเชื่อว่า โทษอันร้ายแรงที่สุดของมนุษย์ก็คือ การตั้งแนวความคิดที่ผิด หรือ มิจฉาทิฐิ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

จิตที่บุคคลตั้งไว้ผิดพึงทำบุคคลนั้นให้เลวยิ่งกว่าความฉิบหายและความทุกข์นั้นมารดา บิดาไม่พึงทำเหตุมันได้ หรือแม้ญาติเหล่าอื่นก็ไม่พึงทำเหตุมันได้ จิตที่บุคคลตั้งไว้ชอบแล้ว พึงทำให้ประเสริฐกว่าเหตุมัน ๆ ดุกรรมหาลี จิตอันบุคคลตั้งไว้ชอบแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทำการกัลยาณกรรม แห่งความเป็นไปแห่งกัลยาณกรรม⁶⁶

พระพุทธศาสนาเชื่อว่า จิตมนุษย์ที่ตั้งเอาไว้ผิดมีอันตรายยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ในโลกนี้ เพราะอะไร ก็เพราะว่า จิตมนุษย์มีความเป็นใหญ่ มีอำนาจควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านกาย ด้านวาจา ซึ่ง เป็นการแสดงออกหลัก ๆ ของมนุษย์จะเกิดมีได้ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ เป็นกุศลหรือสิ่งที่ดี หรือที่เป็นอกุศลคือสิ่งที่ไม่ดีก็ตาม ล้วนมีจิตเป็นผู้บงการแทบทั้งสิ้น ดังพุทธพจน์ที่รับรองเอาไว้อย่างชัดเจนว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น เหมือนลื้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจมุ่งใส กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้นเพราะสุจริต ๓ อย่าง เหมือนงามีปรกติไปตาม ฉะนั้น⁶⁷

ในการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น เกิดมาจากสาเหตุทางสังคมหลายประการ ซึ่งปัญหาแต่ละอย่างนั้น ต้องได้รับการแก้ไขที่แตกต่างกันออกไป แต่ไม่ว่าปัญหาจะแตกต่างกันออกไปอย่างไรก็ตาม มีสิ่งหนึ่งที่น่าสังเกตว่า ปัญหาส่วนมากอันเกิดมาจากการทำลายธรรมชาติและไม่ว่าจะเป็นป่า สัตว์ป่า แร่ธาตุต่าง ๆ หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่ได้รับการดูแล การแก้ไขที่ดีเท่าที่ควรจะเป็นนั้นเกิดมาจากความโลภเกินขอบเขตมนุษย์ เป็นสำคัญ ความโลภนี้เองเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์กระทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งตอบสนองความไม่รู้จัก เพียงพอของตนเอง “บุคคลได้สิ่งใด ควรยินดีด้วยสิ่งนั้น เพราะความโลภเกินประมาณเป็นความลามก”⁶⁸

ดังนั้น ทศนะทางพระพุทธศาสนาถือว่า จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว เมื่อจิตดีเป็นกุศล การกระทำทางกาย และ วาจาที่แสดงออกมาต่อคนรอบ ๆ ข้าง ต่อสังคม ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ก็จะดีไปด้วย ซึ่งเป็นลักษณะของความ เป็นเหตุเป็นผลที่เกี่ยวข้องกันไป เพราะคนและธรรมชาติต้องอยู่ร่วมกันในลักษณะพึ่งพิงกัน ไม่มีสิ่งใดที่ต้องการจะอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ การกำจัดปัญหาการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องควบคุมที่ตัวมนุษย์เป็นอันดับแรกเสียก่อน เพราะการทำลายและการส่งเสริมอนุรักษ์นั้น มนุษย์เป็นผู้กำหนดบทบาทแทบทั้งหมด เรียกว่า มนุษย์เป็นนาย (Master) เหนือธรรมชาติก็ได้ แต่เป็นนายที่ดี มีเมตตาต่อสรรพสิ่ง มองเห็นสรรพสิ่งล้วนตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ ความเอื้ออาทรก็จะเกิดมีขึ้น

ในสมัยโบราณ มนุษย์อยู่กับธรรมชาติแบบจำยอม หมายความว่า มีความกลัวธรรมชาติมากเกินไป โดยไม่เข้าใจความจริงของธรรมชาติ และลักษณะเด่นของมนุษย์คือปัญญา ทำให้มนุษย์คิดว่าสักวันหนึ่งจะต้องเอาชนะธรรมชาติแห่งความกลัวนั้นให้ได้ ในไม่ช้ามนุษย์ก็สามารถทำได้จริง ๆ แต่จนแล้วจนรอด ความเชื่อมั่นในการเอาชนะธรรมชาติของมนุษย์เริ่มคลอนแคลน ไม่แน่ใจว่า การเอาชนะธรรมชาติและวิธีการเอาชนะนั้น ถูกต้อง

⁶⁶ พ.ธ. ๒๕/๑๓,๙๒/๑๖,๑๐๘, อง.ทสภ. ๒๔/๔๗/๙๓.

⁶⁷ พ.ธ. ๒๕/๑๑/๑๒.

⁶⁸ วินย. ๓/๑๔๙/๑๑๓, พ.ชา. ๒๗/๑๓๖/๓๖.

หรือไม่ เพราะว่าสิ่งที่มนุษย์เอาชนะได้ กลับมีชัยชนะอยู่เรื่อย ๆ และมนุษย์เองก็ตกอยู่ภายใต้แห่งความหวาดกลัว เช่นเดิม และอาจจะมียิ่งขึ้น เพราะผลผลิตที่สร้างขึ้นเพื่อความเจริญนั้น กลับหันหลังมาทำลายมนุษย์เอง เช่น มนุษย์กลัวฟ้าผ่า ก็ทำสายล่อฟ้าสำเร็จ แต่ก็ยังไม่วายถูกฟ้าผ่าโดยเฉพาะเครื่องบิน และตึกสูง ๆ มนุษย์สามารถคำนวณการเกิดแผ่นดินไหวล่วงหน้าได้ สามารถทำนายการเกิดพายุล่วงหน้าได้ การเกิดฝนตกหนักได้ อากาศแปรปรวนเปลี่ยนแปลงก็พยากรณ์ได้ แต่ไม่มีสิ่งใดเลยที่มนุษย์จะเอาชนะได้

นี่เป็นความเข้าใจผิดคิดว่าตนเองคือนายธรรมชาติ ดังนั้น ศาสนาจึงสอนให้มนุษย์มีเมตตาต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ อาศัยซึ่งกันและกัน เพราะมนุษย์อยู่ไม่ได้ถ้าขาดธรรมชาติ ความคิดเห็นอย่าง เรียกว่า สัมมาทิฐิ เป็นการเห็นที่ถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง พยายามลดความโลภ ความโกรธ และความหลงลงให้ มาก ๆ แล้วทุกอย่างก็จะค่อย ๆ ดีขึ้น ความโลภอันเป็นการเข้าใจผิด คิดว่าเป็นสิ่งที่ตีนี้เองทำให้มนุษย์มองเห็น ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นของง่าย ๆ ที่จะทำอะไรก็ได้ จึงไม่มีการควบคุมตัวเอง ปลอมให้สิ่งเหล่านี้เข้าครอบงำ จิต เห็นแก่ได้เกินขอบเขต ปัญหาจึงเกิดตามมา ตัวอย่าง กรณีรถบรรทุกสิ่งของรับส่งสินค้าต่าง ๆ ระหว่างจังหวัด เช่น กรุงเทพฯ ขอนแก่น มีการบรรทุกสิ่งของเกินขนาด จาก ๒๐ ตัน ก็ต้องการเป็น ๒๘ ตันหรือ ๓๐ ตัน ทำให้ ถนนหนทางพังทลายเร็วกว่ากำหนด เสียเงินซ่อมบำรุงแต่ละปีไม่ใช่น้อย ตัวรถก็มีการเติมแต่งใหม่ขยายออกมาให้ ยาวและสูงขึ้น เพื่อที่จะรับบรรทุกสิ่งของได้มากขึ้น

การกระทำเช่นนี้ถือว่า เกิดมาจากความโลภนั่นเอง การทำลายหรือใส่ใจสักนิดหนึ่งบรรเทาความโลภ ความบ้าอำนาจบาตรใหญ่คิดว่าตนเองคือเจ้านายของธรรมชาติลงได้ ก็จะเป็นการส่งเสริมธรรมชาติแวดล้อมอีก ทางหนึ่ง ลดความเห็นแก่ตัวที่จะคิดแต่ตัดดวงเอาผลประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเดียว ถ้ามนุษย์อยู่แบบทางสาย กลาง มีความต้องการแต่พอดี ก็จะทำให้สังคมน่าอยู่ยิ่งขึ้น ถ้าจะแก้ปัญหารัฐธรรมนูญและสิ่งแวดล้อมมนุษย์จะต้อง รู้จักความพอดี และปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องพอดี อาศัยซึ่งกันและกัน ตามหลักปฏิจจสมบุ บาท

ศาสนาทุกศาสนาจึงสอนให้เห็นถึงคุณค่าของธรรมชาติที่มนุษย์จะต้องปกป้องรักษาช่วยกัน ปฏิบัติต่อเพื่อน มนุษย์และสรรพสัตว์ด้วยความเมตตา ไม่เบียดเบียนกัน สิ่งแรกที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติเพื่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ก็คือ การมีสัมมาทิฐิ ต่อจากนั้นตัวสัมมาทิฐิก็จะทำให้เกิดความโลภน้อยลง ทำลายความเห็นผิด ถ้ามนุษย์เห็นผิด ความโลภก็จะเกิดมากขึ้น ยิ่งมายึดติดค่านิยมที่ผิด ๆ เช่น การมีหนึ่งเสือโคร่งติดไว้ฝาผนังบ้าน ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี แสดงถึงฐานะ การได้นุ่งห่มขนจามูรีก็แสดงให้เห็นถึงการมีรสนิยมสูง เป็นผู้เจริญในทางวัตถุ การขับรถออกไปล่า สัตว์ตามป่าเขา ถือว่าเป็นเกมส์กีฬาของลูกผู้ชาย เป็นต้น แต่ถ้ามีใครมาขวางเข้าก็จะเกิดความโกรธ และการ ทำลายล้างก็จะตามมา ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องกระทำ แต่ต้องกระทำในลักษณะเป็นทางสายกลาง คือ การนำเอาผลผลิตจากธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์และสังคม โดยการอาศัยธรรมชาตินี้ เราก็มทำลาย ความสมดุลทางระบบนิเวศเหมือนกับเก็บเกี่ยวผลไม้จากต้นไม้ แต่ไม่ตัดรอนกิ่งไม้หรือเก็บเกี่ยวผลไม้ โดยการโค่น ต้นไม้ ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่สมดุลกับระบบนิเวศ ศาสนาสอนให้มีความกตัญญูทุกเวทีต่อธรรมชาติ ไม่ใช่เฉพาะมนุษย์ เท่านั้น ใครก็ตามได้ประโยชน์จากธรรมชาติแล้ว ยังมีการทำลายธรรมชาตินั้นอีก ถือว่าเป็นคนเลว เป็นคนอกตัญญู อย่างแท้จริง ผู้เขียนจะสรุปลงตามพุทธพจน์ที่พระองค์ทรงตรัสเอาไว้ว่า

*บุคคลพึงนั่งหรือนอนที่ร่มเงาแห่งต้นไม้ใด ก็ไม่ควร
หักรานกิ่งก้านแห่งต้นไม้ นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตร*

(และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม) เป็นคนเลวทราม⁶⁹

คำถามท้ายบท

---

๑. ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคืออะไร ? แบ่งออกเป็นกี่อย่าง ? อะไรบ้าง ?
๒. ปัญหาของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีอะไรบ้าง ? และมีวิธีการแก้ไขอย่างไร ?
๓. ความเจริญทางวิทยาศาสตร์เป็นสาเหตุให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้นหรือไม่อย่างไร ?
๔. ปัญหาสิ่งแวดล้อมของสังคมชนบทและสังคมเมืองต่างกันอย่างไร ?
๕. จงยกตัวอย่างของพระสงฆ์ไทยที่มีบทบาทต่อการอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่ามาสัก ๑ ท่าน?
๖. คำกล่าวที่ว่า “พระไม่มีหน้าที่รักษาป่า” ท่านมีความทัศนะในเรื่องนี้อย่างไร ?
๗. พุทธศาสนามีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าตลอดถึงสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง ?

---

⁶⁹ ขุ.ชา. ๒๗/๑๙๙๐/๓๐๕.

๘. สาเหตุสำคัญของการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง เกิดมาจากอะไร ?
๙. แนวทางแก้ไขปัญหาการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น มีอะไรบ้าง ?
๑๐. แนวทางในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกในศตวรรษที่ ๒๑ ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ควรเป็นอย่างไร ?